

ES-SEYYİD HÜSEYİN HÜSNİ BURDURÎ'NİN MÎZÂN-NÂME-İ ŞU'ARÂ ADLI ARUZLA İLGİLİ ESERİ

*Şener DEMİREL**

ÖZET

Hecelerin uzun veya kısa, kapalı veya açık oluşlarına dayalı bir şiir ölçüsü birimi olan aruz, özellikle Divan şiirinin en dikkate değer özelliklerinden biridir. İlk önceleri Arap edebiyatında daha sonra İran edebiyatında ve Türk edebiyatında kullanılan aruz ölçüsü kendi içinde birtakım kuralları barındırdığından, hakkında zaman zaman müstakil eserlerin yazılmasını gerekli kılmıştır. Bu yazıda üzerinde durulacak olan Mîzân-nâme-i Şu'arâ adlı eser, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Es-seyyid Hüseyin Hüsnî adlı Burdurlu bir müderris tarafından kaleme alınmıştır.

Bir mukaddime, üç bâb/bölüm ve bir hatimeden/sonuçtan meydana gelen Mîzân-nâme-i Şu'arâ, ağırlıklı olarak aruz bilgilerinden bahsetmektedir. Ancak bunun dışında gazel, kaside, rubâî gibi birtakım edebiyatla ilgili bilgileri de ihtiva etmektedir.

Çalışmada önce Hüseyin Hüsnî Burdurî ve Mîzân-nâme-i Şu'arâ adlı eseri hakkında tanıtıcı bilgilerden sonra Mîzân-nâme-i Şu'arâ adlı eserin çeviriyazısı verilecektir. Metnin transkripsiyonunda sadece “â, î, û” gibi aslı uzunluklar gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mîzân-nâme-i Şuarâ, Divan şiiri, aruz, ölçü.

MÎZÂN-NÂME-İ ŞU'ARÂ: THE WORK OF ES-SEYYİD HÜSEYİN HÜSNİ BURDURÎ ON ARUD

ABSTRACT

Arud, a poetic meter based on the formation of syllables as long or short, and closed or open, is one of the most outstanding characteristics of especially the Diwan poetry. The Arud prosody, which was first used in the Arabic literature, and then in Persian and Turkish literatures respectively, has occasionally necessitated distinct works to be written on itself as it contains some rules within itself. The work Mîzân-nâme-i Şu'arâ, which is dealt with in this paper, was written by Es-Seyyid Hüseyin Hüsnî, a professor (muderris) from Burdur who lived between the late eighteenth and the early nineteenth centuries.

Mîzân-nâme-i Şu'arâ, consisting of an introduction, three chapters and an epilogue, is mostly made up of data on arud. However, it also contains some data on literature such as on ode, eulogy, rubâî.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Elazığ, 2011. sdemirel@firat.edu.tr

The paper first gives some introductory information about Hüseyin Hüsni Burdurî and his work *Mîzân-nâme-i Şu'arâ*, and then it gives place to the text of the work *Mîzân-nâme-i Şu'arâ*. In the transcription of the text, only some long vowels such as “â, î, û” are shown.

Key Words: *Mîzân-nâme-i Şuarâ*, Diwan poetry, arud, prosody.

Giriş

Es-Seyyid Hüseyin Hüsni, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Burdurlu bir müderristir. Yazarın doğum ve ölüm tarihleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *Mîzân-nâme-i Şu'arâ* adlı eserinin sonlarında (30a) genellikle Arapça olarak verilen ketebe/künye kaydında adını şöyle belirtmiştir: Es-Seyyid Hüseyin Hüsni, İbn es-Seyyid el-Hâc Mustafâ İbn es-Seyyid Muhammed İbn es-Seyyid el-Hâc Veliyü'd-dîn el-Burdurî.

Hüseyin Hüsni hakkında yazarın kendi eserinin sonlarında (ketebe kaydında) verdiği bilgiler dışında her hangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bu bağlamda Burdur iline ait yıllıklarda ve aruz ile ilgili çeşitli kaynaklar üzerinde yaptığımız araştırmalarda ne yazarın adına ne de eserine rastlanmıştır.¹ Hüseyin Hüsni'nin Burdurlu olduğu kendi eseri dışında, *Mîzân-nâme-i Şu'arâ*'nın yer aldığı kütüphane kayıtlarındaki künye bilgileriyle belgelenmektedir.

Hüseyin Hüsni'nin müderris olduğu, İstanbul medreselerinden birinde müderrislik yaptığı eserin sonundaki (30a) ketebe kaydındaki ifadelerden anlaşılmaktadır.

Hüseyin Hüsni Burdurî'nin *Mîzân-nâme-i Şu'arâ* adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesi, Kasideci-zâde No: 424 ile aynı zamanda CD 29785 numarada kayıt altına alınmıştır. Eser ile ilgili olarak Kasideci-zâde 424 numarada şu bilgiler verilmiştir:

Burdurî, Hüseyin Hüsni b. Mustafa, *Mîzân-nâme-i Şu'arâ*.

240x150, 165x85, 29 yk, 19 satır, tezhibli, istinsah h.1255.

Ayrıca, kitabın 1b'de yer alan *Târîh Berây-ı Takrîz* başlığı altında verilen tarih kıt'asının sonundaki

Neş'eden bayıla yazdı hâme

Feyz-i Hak ola bu *Mîzân-nâme*

beytinde yer alan tarihten 1255/1839'da yazıldığı da anlaşılmaktadır.

Eser ağırlıklı olarak aruz bilgilerinden meydana gelmiştir. Ancak bunun dışında eserin birtakım edebî bilgileri de ihtiva ettiğini belirtmekte fayda vardır. *Mîzân-nâme-i Şu'arâ*'nın içeriğine ait çok genel özellikleri eserin hemen başında (1a) yer alan bilgilerde görmek mümkündür. Bu çerçevede eserin içeriği yazarın kendi ifadesiyle şöyledir: *Mîzân-nâme-i Şu'arâ*, bir mukaddime, üç bâb ve bir hâtimedden meydana gelmiştir. Mukaddime, envâ'-ı şî'ri hâvî ve câmi' ıstılâhât ve 'alel vüzehâfât beyânındadır. Bâb-ı evvel, Türkî ve Fârisi ve 'Arabî ve gayri lisânlarda müsta'mel ve meşhûr on bir bahrin usûl ve fîrû'u beyânındadır. Bâb-ı sâni, 'Acem'e mahsûs üç bahrin usul ve fîrû'u beyânındadır. Bâb-ı sâlis, 'Arab'a mahsûs beş bahrin asılları

¹ Aruz hakkında aşağıdaki eserler araştırılmıştır:

Cem Dilçin; *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 1983

Halûk İpekte; *Aruz Ölçüsü*, Erzurum, 1989.

Nihad M. Çetin, *Aruz maddesi*, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1991

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

beyânındadır. Hâtîme, kavâid ve fevâid beyânındadır. Metnin en sonunda ketebe kaydı bulunmaktadır.

1. Aruz Hakkında

Aruz, genel anlamda bir şiirdeki hecelerin açıklık/kapalılık veya uzunluk/kısalık gibi özelliklerine dayanan bir ölçü sistemidir. Kelime ile ilgili olarak Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati adlı eserinde “Arapların manzum sözlerindeki aheng ölçülerini öğreten ilmin adıdır (Tâhirü'l-Mevlevî, 20)” derken Haluk İpekten Aruz Ölçüsü adlı eserinde “Aruz ölçüsü Arap dilinde hecelerin seslerine, bir başka deyimle de hece sonlarındaki harflerin harekeli ve sakin oluşuna dayanır (İpekten, 1989:11-12)”, demektedir ve son olarak Nihad M. Çetin ise Aruz başlıklı ansiklopedi maddesinde “Aruz, nazımda uzun veya kısa, kapalı veya açık hecelerin âhekle dizilerine dayanan bir vezin sistemi olup Arap edebiyatında doğmuş, dil yapısına, edebî an'ane ve zevke göre değişikliklere uğrayarak başta Fars ve Türk edebiyatları olmak üzere İslâm medeniyeti çevresine giren diğer milletlerin kendi dillerindeki edebiyatlarına da geçmiştir. Aruz, aynı zamanda, ta'rif edilen vezin sistemiyle nazmedilmiş Arapça manzumelerde beytin ilk yarısının son tef'ilesine de denir.” (Çetin, 1991:424) diyerek kelimeyi daha ayrıntılı bir biçimde tanımlar.

Esasında kelimenin anlam dünyası yukarıdaki tanımlarla sınırlı değildir. Özellikle İpekten ve Çetin, yazılarında aruz kelimesinin diğer anlamları üzerinde de dururlar ve konuyu ayrıntılı bir biçimde ortaya koyarlar (İpekten, 1989:12-13; Çetin, 1991:424).

Nihad M. Çetin'in de belirttiği gibi aruz, önce Arap edebiyatında doğmuş daha sonra İran oradan da Türk edebiyatına geçmiş ve Türk edebiyatında yaklaşık bin sene boyunca kullanılmıştır.

Aruz, aynı zamanda bir ilim olarak da kabul görmüş ve bu bağlamda başat Arap edebiyatı olmak üzere hem İran hem de Türk edebiyatlarında bu vezinle çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Örneğin aruz hakkında ilk sistemli bilgiyi ortaya koyan ve aruzu belli kurallara bağlayan ilk kişi olan İmam Halil b. Ahmed Kitabü'l-Aruz adlı eserinde önce “fa'ala” kökünü ele almış, bunu belirli kaidelere göre çoğaltarak, dilbilimciliğinin de yardımıyla temel tef'ileleri, bunlardan bahirleri ve değişik kalıpları bulmuştur (İpekten, 1991:13).

Bu yazının konusu Hüseyin Hüsni Burdurî'nin Mîzân-nâme-i Şu'arâ adlı eserinin tanıtımı olduğu için aruz ile ilgili kitâbî bilgilerden bahsedilmeyecek, ancak eserde yer alan bazı terimlere özellikle Haluk İpekten'in Aruz Ölçüsü adlı eserinden hareketle açıklık getirilecektir.²

2. Aruz ile İlgili Bazı Terimler

Müteharrrik: Harekeli.

Sâkin: Harekesiz.

Sebeb: Aruzda iki harfin birleşmesi (ip) demektir.

Veted: Aruzda üç harfin birleşmesine (kazık) denir.

Sebeb-i hafif (hafif sebep): Biri harekeli, ikincisi sâkin iki harfin birleşmesidir. Gel, al gibi.

Sebeb-i sâkil (ağır sebep): İki harekeli harfin birleşmesine denir. Gele, acı gibi

² Aruz hakkında bilgiler içeren eserlere örnek olması açısından şu eserlerin adları zikredilebilir:

Ali Şir nevâî, Mîzânü'l-Evzân, Kemal Eraslan, Ankara, 1992

Muallim Naci, Aruz Nümunesi, İstanbul, 1313.

Tâhirü'l-Mevlevî, Nazm ve Eşkâl-i Nazm, 1. Kısım, İstanbul, 1327

Ahmet Talat Onay, Türk Şiirlerinin Vezni, Ankara, 1996

Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara, 1983

Veted-i Mecmû (Birleşmiş veted): İlk ikisi harekeli üçüncüsü sâkin olan üç harften meydana gelir. Olur, güzel gibi.

Veted-i Mefrûk (ayrılmış veted):İlki harekeli, ikincisi sâkin, üçüncüsü harekeli üç harfin birleşmesine denir. Bâ'de, kâle gibi.

Fasıla: Dört ya da beş harfin birleşmesinden meydana gelir. Üç harekeli bir sâkin z harfe fasıla-i sugrâ (küçük fasıla); dört harekeli bir sâkin harfe fasıla-i Kübra (büyük fasıla) denir.

Tef'ile (Tef'il ve cüz de denir): Mısra veya beytin herbir vezin parçası.

3. Mîzân-nâme-i Şu'arâ Hakkında

Mîzân-nâme-i Şu'arâ'nın çok kısa bir özeti ve aruz hakkında birtakım bilgilerden sonra, Mîzân-nâme-i Şu'arâ hakkında tespit ve değerlendirmeleri, eserin başından itibaren, şöyle maddelemek mümkündür:

1. Eserin hemen başında kimin tarafından yazıldığı belli olmayan bir Takrîz bulunmaktadır.³ (1a) Takrîzdeki ifadelerde söz konusu eserin alanına önemli katkılarda bulunacağı görüşü dile getirilmiştir.

³ Târîh Berây-ı Takrîz

Kıldı devrân ne güherler peydâ
Eylesün ehl-i hüner hep yağma

İşte devrân o şehin bendesidir
Bende-i şîr ü şeker handesidir

Ya'ni her cümbüş-i cân-bahşı onun
Ya'ni her gerdiş-i kül rahşı onun

Şevket pâdişeh-i 'âdildir
Kuvvet ü kudret ol kâmidir

Şevket ü şânın Mevlâ-yı guyûr
Sâbitü'n-nesl ede tâ yevm-i neşûr

Mâ-hasal işte müderris ol zât
Mazhar-ı 'ilm ü ma'âni vü lügât

'Aşr-ı evvelde huzûra me'mûr
Şeh-i devrânı kıla Hak me'cûr

Hüseyin Hüsni du'â-gûy-ı kadîm
Kıldı âsârını şâha takdîm

Görmedi kimse bu tarz üzre 'arûz
Farkdan vezn ü süreyyâ ma'rûz

Kâtib ü şâ'ire elzem her fen
Zü'l-cenâheyn ile tu'em bir fen

Mantiku't-Tayr denirse şâyân
İşte divân-ı Süleymân-ı zamân

Tab' u temsiline Allâh 'alîm
Sa'y u ragbetde olur ecr 'azîm

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

2. Eser besmele, hamdele ve salvele ile başlanılmıştır. (1b)
3. Besmele, hamdele ve salveleden sonra Mîzân-nâme-i Şu'arâ adlı eserin şiir ve inşaya merak duyan kişilerin aruz bilgilerinden daha iyi yararlanabilmeleri amacıyla yazıldığı belirtilmiştir 'sebeb-i te'lif' bölümü yer almaktadır. (1b-2a)
4. Eserin yazılma sebebi açıklandıktan sonra eserin içeriğinin Mukaddeme, üç Bâb ve Hâtîme'den meydana geldiği belirtilmiştir. (2a-2b)
5. Mukaddemede sırasıyla kafiye, redif, gazel, kasîde, tercî'-bend ve terkîb-bend, tahmis, taştir ve murabba gibi Divan şiirine ait çeşitli terimlerin çok kısa tanımları verilmiştir. (2b-4a)
6. Aruz bahirlerine geçilmeden önce, Sebeup, Veted ve Fasıla hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. (4a-4b)
7. Sekiz kısımdan oluşan vezin rükunları hakkında bilgi verilmiştir (4b-5a)
8. Vezin cüzlerinden 'Mefâ'ilün, Fâ'ilâtün, Müstef'ilün, Mef'ûlâtü ve Fe'ûlün' hakkında ayrı ayrı başlıklarda bilgiler verilmiştir (5b-9a).
9. Aruz bahirleri hakkında verilen bilgilerde on dokuz bahir üzerinde durulmuştur. Türk, Arap ve Acem şiirlerinde kullanılan onbir bahir, sadece Acem şiirinde kullanılan üç bahir ile sadece Arap şiirinde kullanılan beş bahir çeşitli şiir örnekleriyle desteklenerek verilmiştir. (9a-10a) Söz konusu on dokuz bahir, üç bâb altında toplanmıştır ve eserin birinci bâbında Türkçe, Farsça, Arapça ve diğer dillerde bilinen on bir bahrin usûl ve fûrû'u, ikinci bâbında Aceme mahsûs üç bahrin usûl ve fûrû'u, üçüncü bâbda ise Araba mahsûs beş bahrin usûlleri anlatılmıştır. (1a-29a)
10. Eserin son bölümü olan Hâtîmede ise Kavâ'id ve Fevâ'id hakkında bilgiler verilmiştir. (29b-30a).
11. Son bölümden sonra yer alan ketebe kaydında yazar kendisini hakir ve fakir gibi mütevacî vasıflarla tavsiften sonra şeceresini sıralamış ve günahlarının bağışlanmasını istemiştir. Eser bu sözlerle bitmiştir.
12. Metindeki bütün başlıklar Farsça yazılmıştır.
13. Aruz bahirlerinin verilişinde şu sıra izlenmiştir:
 - a. Aruz kalıbının ait olduğu bahir ve onun ayrıntısı verilmiştir:

Bahr-i Münserihden Müsemmen Matvî Meksûf Vezni
 - b. Bahre ait aruz kalıbı verilmiştir:

Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ'ilün
 - c. Aruz kalıbına örnek teşkil edecek bir beyit verilmiştir:

Cebhe-i dil-berde taraf-ı pür-çemene kıl nigh
Geldi güneş üzere sanki kıt'a-i ebr-i siyeh
14. Metindeki aruz kalıplarına dair verilen örnek şiirlerin şairleri belirtilmemiştir.

Buldu târihin onun hûb u latîf
Şevkile raks ederek kilik-i nazîf

Neş'eden bayılayazdı hâme
Feyz-i Hak ola bu Mîzân-nâme (1255/1839)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

15. Bazı vezinlere ait şiirlerdeki kısmî değişiklikler, söz konusu şiirlerin, yazar tarafından yazılmış olduğu intibamı vermektedir.

4. Mîzân-nâme-i-Şu‘arâ

(1b) Bi-smi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm.

El-hamdu lillâhi’llezî ‘allemnâ Kavâ‘idü’l-‘Arûziyye Ve’s-selâvat Ba‘de ez, hamd-ı Hudâ ve Durûd-ı Resûl-ı Kibriyâ.

Ma‘lûm ola ki şi‘irin inşâ ve inşâdına dâ‘ir ‘ilm-i ‘arûzdan erbâb-ı ‘ilm-i Türkî ve Fârisî ve ‘Arabî manzûm ve mensûr rebâ‘il-i kesîre te’lif ve tasnîf eyleyip şi‘irin temâm ve noksânını ma‘lûm ve zâhir olmak için vezin ve Mîzân tahsîs eylediler. Lâkin resâ‘il-i mezkûrenin ekseri muveccez ve fehmi ‘asir ve ekill-i mutnab ve gayr-ı müstefîd olduğundan mecm‘ûnun hulâsası (2a) ve zübdesi olarak nazm ve şi‘ire tâlib ü râgîb olan zevâta yâdigâr belki nev-heveslere hayr-âsâr olmak üzere bu ‘abd-ı fakîr ü hakîr ve mu‘terik-i ‘acz-ı taksîr es-Seyyid Hüseyin Hüsni dâ‘ileri ‘ilm-i ‘arûzdan **Mîzân-nâme-i Şu‘arâ** ismiyle mevsûm Türkî bir risâle te’lif eyleyip mübtedilere evzân-ı şi‘iri ta‘rif ve ta‘lim ve erbâb-ı suhan ‘inde bedîhî ve âşikâr olan ondokuz bahr ve biri birlerinden tefrîk ve temyîz ve makbûl ve mergûbları takdîm kılınmağla bi-hasebi’l-beşeriyete vâki‘ olan kusûr u kûsûr ve hatalar ‘afv u setr buyrulmak ricâ ve niyâzile bu risâle bir Mukaddeme ve üç Bâb ve bir Hâtîme üzere mürettebdir.

Mukaddeme: Envâ‘-ı şi‘iri hâvî ve câmi istilâhât ve ‘alel vüzehât beyânındadır.

Bâb-ı Evvel: Türkî ve Fârisî ve ‘Arabî ve gayrı lisânlarda müsta‘mel ve meşhûr onbir bahrin usûl ve fûrû‘u beyânındadır.

Bâb-ı Sâni: ‘Aceme mahsûs üç bahrin usûl ve fûrû‘u beyânındadır.

Bâb-ı Sâlis: ‘Araba mahsûs beş bahrin usûlleri beyânındadır.

Hâtîme: Kavâ‘id ve fevâ‘id beyânındadır.

Mukaddeme

Beit-i manzûm iki cüzden mürekkebdir. Cüz-i evveline mîsrâ‘-ı evvel ve cüz-i sânisine mîsrâ‘-ı sâni (2b) derler. Ve mîsrâ‘-ı evvelin bi-hasebi’t-taktî‘ hâsıl olan cüz-i evveline sadr ve âhirine ‘arûz ve mîsrâ‘-ı sâninin cüz-i evveline ibtidâ ve âhirine darb ve vasatlarında eczâya haşş ta‘bîr ederler.

Kafiye, şol bir şeydir ki onunla ebyâtın âhirleri birbirlerine müşâbih olur ve kelimeleri birbirine mugâyir olmak şarttır. Eger kafiye-i vâhîde bi-‘aynihi tekrâr ve i‘âde kılınırsa ona İtâ tesmiye ederler. ‘Uyûb-ı kafiyedendir câ‘iz olmaz, meger on ve onbeş beyt tahlîl edip kafiye-i evveli nisyan mertebesine varmış ola. Lâkin evâhir-i ebyâtda lafz-ı vâhidin tekrârı mültezim olursa o lafza Redif tesmiye olunur. Kafiye makâmına kâ‘im olamaz. Yine her beytde lafz-ı mükerrerin mâ-kablinde birbirine mugâyir kafiye olmak vâcibdir ve eğer beyt musammat olursa dört kafiye tahakkuk eder. Üçü evvel-i beyte mahsûs olup âhiri beyitte olan kafiye sâ‘ir ebyâtın evâhirine muvâfik olmak lâzımdır. Ve mîsrâ‘lar esnâsında olan san‘at-ı mücerred tesmî‘ içindir. Ve matla‘-ı beytde mîsrâ‘-ı evvelin nisf-ı evveli mîsrâ‘-ı sâninin nisf-ı evveline münâsib olmak lâzımdır. Asıl kafiye-i ebyât üzere olsa musammatın letâfeti olmaz ve kavâfi-i ebyâtda elbetde bir harf tekerrür (3a) edip kâfiye onun üzerine binâ ve şi‘ir ona nisbet olunur. Kasîde-i Lâmiyye ve Mîmiyye ve Râiye denir ve ol harfe harf-i Revî denir. Müfred yalnız bir beyte itlâk olunur. Rubâ‘î yalnız iki beyte itlâk olunur. Şu‘arâ-yı ‘azâmdan bazıları bahr-i hezceden vezn-i mahsûs üzere olmak şarttır, dediler. Kıt‘a, istilâh-ı ehl-i ‘arûzda iki beytten dokuz beyte varınca olan şi‘ire derler. Ve mâ-fevkına Kasîde derler. Ba‘zılar bir şart dahi ziyâde idüp şöyle ta‘rif etdikleri kıt‘a iki beytten dokuz beyte varınca bir kâfiyede olup matla‘ının evvel mîsrâ‘ı kâfiyesi muhâlif şi‘ire derler. Matla‘ı bir

Turkish Studies

kâfiyede olunca Gazel derler. Eger vâf-ı mahbub olursa ve dahi bunda 'aşk u meşk gül ü mül ve mey u ney zikr oluna ekall ebyâtı beşdir. Ziyâde olursa câ'izdir. Beyt-i evvelin her mısra'ı mukaffâ olagelmıştır. Ve eğer vâf-ı mahbûb olmayıp âhir-i mazmûnda olursa ona nazm u şi'ir derler. Bu sûrette dahi ne için nazm olunduysa ona nisbetle tesmiye ederler. Meselâ senâyâ dâ'ire Medhiyye ve zemme dâ'ire Hicviyye ve bayrama dâ'ire 'Iydiyye ve mevte dâ'ire Mersiyye derler. Vaks 'ala hazâ velâkin nisvân hakkında olana Hâsiyye (3b) Nesib derler. Ve kasîdenin her mısra'ında kafiye lâzımdır. Terk olunursa musammat derler, 'uyûbdandır, câiz olmaz. Ve kasîde içinde gâyet latif ve mu'tenâ olan beyte 'Arabîde Beytü'l-Kasîd ve Fârisîde Şâh-Beyt ta'bir ederler. Tercî'-bend ol nazmdır ki birkaç mısra'ı yahud birkaç beyt sibkat etdikçe 'aynı ile bir mısra-ı mahsûs zikr olunursa ona Terkîb-bend denilir. Ve Tercî'-bend ile terkîb-bendin her kıt'ası elbetde üç mısradan zâid olur. Dört olursa Murabba', beş olursa Muhammes, altı olursa Müseddes denilir. Lâkin meşhûr olan ekseri beş beyt, altı beyt ya yedi beytden sonra bir beyt i'âde olunursa ona Tercî'-bend denilir. Terkîb-bend dahi i'âde olunmamak şartıyla ekseri beş beyt, altı beyt ya yedi beytden sonra bir beyt mahsûs zikr olunursa ona Terkîb-bend derler. Nitekim Cevrî ve Fehîm dîvânlarında mestûr kasâ'idlerde olduğu gibi. Taşfîr bir beytin şatr-ı evvelinin, yani mısra'-ı evvelinin âhiline bir mısra' ve şatr-ı sânisinin evveline bir mısra' dahi zamm edip dört mısra'a iblâg eylemektir. Tahmîs bir beytin evveline üç mısra dahi zamm edüp beş mısra'a (4a) iblâg eylemektir. Ve Tesdîs ve Tesbî' ve gayrıları kıyâs ile zâhir olur. Serika gayrın letâ'if-i eş'ârını benimdir diye nefesine nisbet etmektir. Lafzını tagyîr etse de etmese de mezmûmdur ammâ gayrın olduğunu ifade ederek ahz ederse ona Tazmîn denir. Câizdir ve eğer âhirin idüğü meşhûr olursa ifâdeye hâcet yoktur, makbûldur. Müstezâd ol şi'irdir ki her mısra'mın âhinde efâ'ilinden cüz'-i evvelî ile cüz-i âhirin vezninde bazı kelimât izdiyâd kılınarak gâlib isti'mâli bahr-i Hezec Mekkûf Mahzûf, yani Mef'ûlü Meâ'îlü Fe'ûlün vezninde olur. Ve zâ'idinin kâfiyesi asl beytin kâfiyesiyle müttehid olmayıp zâ'idâtı nazm-ı âhir gibi kâfiye-i diğere üzere binâ kılınır. Mesnevî ol nazmdır ki mecmû'unda kâfiye-i vâhîde mültezim olmayıp belki her beyti kâfiye-i mahsûsa üzerine binâ kılınıp mısra' olanda dahi ol kâfiye iltizâm oluna.

Der-Beyân-ı Sebeb ve Veted ve Fâsıla

Ma'lûm ola ki eczânın Fe'ûlün ve Mefâ'ilün gibi vezinlerine usûl ve erkân ve efâ'il ve tefâ'il derler ve eczâ dahi (4b) sebeb ve veted ve fâsıladan mürekkebdir. Sebeb iki kısımdır. İki harf olup evveli müteharrik ve sâni sâkin olursa sebeb hafîdir. Gül ü mül gibi. Ve iki harf müteharrik olursa sebeb sakîldir. Kele ve reme gibi. Bunlarda harf-i hâ âhirlilerinin fethalarını muhâfaza için mersûmdur, melfûz değildir. Veted dahi iki kısımdır. İki müteharrik olup üçüncü sâkin olursa veted mecmû'dur, deihen ve suhan gibi ve tarafeynde iki harf-i müteharrik vasatında bir harf-i sâkin olursa veted mefrûkdur, küfte ve sufte gibi. Fâsıla dahi iki kısımdır. Üç harf müteharrik, dördüncü sâkin olursa fâsıla-ı sugradır, bersem ve behrem gibi. Ve dört harf müteharrik beşinci harf sâkin olursa fâsıla-ı kübrâdır, leb-i müleş ve ruh-ı güleş gibi. Bu altı eczâyı 'Arabîde

“Lem ara 'alâ re'üsi cebelin semeketen”

ve Türkîde

“Ey dil-i cefâ-dîde yetişür elemi ko”

terkîbleri cem' eder. Türkî terkîbde hâ, vâv, yâ vardır, lâkin resmîdir, telaffuz olunmamakla zarar vermez.

Der-Beyân-ı Erkân-ı Vezin

Ve dahi ashâb-ı mevzûn miyânında ma'lûmdur ki erkân-ı vezin sekiz 'adede muhassardır. İki humâsîdir, biri Fe'ûlüdür. Biri veted mecmû' ile bir sebeb-i hafîden mürekkebdir. (5a) İkinci Fâ'ilüldür. Bir sebeb-i hafî ile bir veted-i mecmû'dan mürekkebdir. Ve altısı sebâ'idir. Biri

Turkish Studies

Mefâ'ilündür. Bir veted-i mecmû' ile iki sebab-i hafifden mürekkebirdir. İkinci Müstef'ilündür ki sebab-i hafif ile bir veted-i mecmû'dan mürekkebirdir. Üçüncü Fâ'ilâtün iki sebab-i hafif ve vasatda bir veted-i mecmû'dan mürekkebirdir. Dördüncü Mefâ'iletündür. Bir veted-i mecmû' ile fâsıla-ı sugrâdan mürekkebirdir. Beşinci Mütefâ'ilün'dür. Bir fâsıla-ı sugrâ ile veted-i mecmû'dan mürekkebirdir. Altıncı Mef'ûlât'dır. İki sebab-i hafif ile bir veted-i mefrûkdan mürekkebirdir ve bu erkân-ı semânîden Mefâ'iletün bahr-ı vâfire ve Mütefâ'ilün bahr-i kâmile mahsûsdur. Ve Fâ'ilün dahi asâleti üzere bahr-i basit ve medid ve mütedârike mahsûsdur. Ve mezkûr beş bahr 'Araba hâs olup Türkî ve Fârisîde isti'mâli 'adem menzilesinde olmağla erkân-ı selâse-i merkûmenin bahs-i terk olundu.

Der-Beyân-ı 'İlel ü Zihâfât

Fî'l-Usûl'l-Himmete'l-bâkiyyeti ya'ni Mefâ'ilün ve Fâ'ilâtün ve Müstef'ilün ve Mef'ûlât ve Fe'ûlün cüzlerine 'ilel ü zihâfât hasebiyle tagyîrât dâhil olup her birine fûrû'-ı müt'e'addide hâsil olmağla başka başka zihâfların ta'yîn münâsib görüldü. (5b) Ve dahi Zihâf lügatde bir nesne mahall-i aslîsinden ba'îd olmaktır. Ve istilâh-ı ehl-i 'arûzda eczâ-i beytin ba'zı harekesini yahut hurûfunu hazfile mahzûfu bâkîden teb'îd ve eczâ-yı hâlet-i asliyesinden tagyîr eylemektir. Ve 'illet ile zihâfın farkında vücûh-ı muhtelifi vardır. Lâkin ekseri ikisini bir ma'nâya isti'mâl eylemişdir.

Der-Beyân-ı 'İlel ü Zihâfât Fî-Cüz'-i Mefâ'ilün

Ma'lûm ola ki Mefâ'ilün cüz'ine mahsûs olan zihâfât on üçdür: Evvelki Kabzdır. Mefâ'ilünden beşinci sâkin olan yâ-yı hıfzdır. Mefâ'ilün bâki kalır. İkinci: Kefdir. Yedinci harf-i sâkin nûnı hıfzdır, Mefâ'ilü kalır. Üçüncü Harmdır. Harf-i evvel mîmi hıfzdır. Fâ'ilün kalır. Mef'ûlün veznine nakl olunur. Dördüncü Harbdır. Evvelinde mîmi ve yedinci harf ki nûnı hıfzdır. Fâ'ilü kalır. Mef'ûl veznine nakl olunur. Beşinci şatırdır. Harb ile kabzın ictimâ'idır. Mefâ'ilünden mîm ve yâ hıfz olunup Fâ'ilün kalır. Altıncı Hazzefdir. Âhirinden sebab-i hafifi iskâtıdır. Mefâ'ilünden lün hıfz olunup Mefâ'î kalır. Fe'ûlün veznine nakl olunur. Yedinci Kasırdır. Âhirinde sebab-i hafifin (6a) sâkini nûnı hıfz ve müteharriki lâmi sâkin kılmaktır. Mefâ'ilü bâki kalır. Sekizinci Hatmdır. Hızfile kasrın ictimâ'idır. Hızf ile lün sâkit olup kasrile dahi yâ hıfz olunup 'ayn sâkin oldukda Mefâ' kalıp Fe'ûlün veznine nakl olunur. Dokuzuncu Cebdir. Âhirinden iki sebab-i hafifi hıfzdır. Ya'ni "î" ve lün hızf olmağla Mefâ kalıp Fa'il veznine nakl olunur. Onuncu Zeeldir Hem Harmin ictimâ'idır. Evvelinden mîm ve âhirinden yâ vü lün hıfz olunup Fâ' bâki kalır. On birinci Betirdir. Ceb ve Harmin ictimâ'idır. Mefâ'ilünden mîm ve 'î ve lün hıfz olunup yalnız fâ kalır. Fa' veznine nakl olunur. Onikinci İsbâgdır. Âhirde olan sebab-i hafife bir harf-i sâkin ziyâde kılmaktır. Mefâ'ilân olur. Mevlânâ Câmî 'arûzunda isbâgı zikr etmedi lâkin vukû'u vezn-i merkûmun mevârid-i isti'mâlâtında meşhûrdur. Ve Mevlânâ-yı menkûmun taktî' faslında ba'zı kelâmından vukû'unu be-tehvîz fehmlenir. Hemân bu mahalde ihmâl eylemişdir. On Üçüncü Tahnîkdir. Harb ma'nâsındadır. Lâkin mîsrâ'nın sadr ve ibtidâsında olursa Harm itlâk olunur. Sâ'ir mahallinde ise Tahnîk itlâk olunur. (6b) Ve zihâfât-ı mezkûre i'tibârıyla on iki fûrû' hâsil olur. Mefâ'ilün: Makbûz; Mefâ'ilü: Mekkûf; Mef'ûlün: Ahrem; Mef'ûlü: Ahreb; Fâ'ilün: Eşter; Fe'ûlün: Mahzûf; Mefâ'ilü: Maksûr; Fe'ûl: Ehtem; Fe'il: Mecbûb; Fâ': Ezel; Fa': Ebter; Mefâ'ilân: Müstebig.

Der-Beyân-ı 'İlel ü Zihâfât Fî-Cüz'-i Fâ'ilâtün

Ma'lûm ola ki Fâ'ilâtün cüzüne mahsûs olan zihâfât ondur. Evvelki Habndır. Sebeb-i hafifin sâkinini hıfzdır. Fâ'ilâtün'den elif hızf olunup Fe'ilâtün kalır. İkinci Kef'dir. Yedinci harf-i sâkini hıfzdır. Fâ'ilâtü kalır. Üçüncü şekil'dir. Habn ile Kef'in ictimâ'idır. Fâ'ilâtün'den elif ve nûn hızf olunup Fe'ilâtü kalır. Dördüncü Hızf'dır. Fâ'ilâtün'den tün hızf olunup Fâ'ilâ kalır. Fâ'ilün veznine nakl olunur. Beşinci Kasr'dır. Fâ'ilâtün'den nûn hızf olunup Fâ'ilâtü kalır. Altıncı Katı'dır. Âhirden sebab-i hafifi hızf ve mâkabilinde veted-i mecmû'un sâkinini hızf ve ittisâlinde olan

Turkish Studies

müteharriki sâkin kılmaktır. Ya'ni Fâ'ilâtün'den tün ve 'ilâ lafzından elif hızf olunup lâm sâkin oldukda Fâ'il kalır. Fa'lün veznine nakl olunur. Ve sâhibü'l-kıstâs bu ma'nâyâ Beter ve (7a) Yûsuf-ı 'Arûzî zalm ta'bir eyledi. Yedinci Teş'is'dir. Fâ'ilâtünde veted-i mecmû'un iki müteharrik'inden birini hızf'dır. 'Ayn hızf olunursa Fâlâtün kalır. Lâl hızf olunursa Fâ'âtün kalır. Mef'ûlün veznine nakl olunur. Sekizinci Hacif'dir. Fâ'ilâtün'den Habn ile elif hızf olunup Fe'ilâtün kaldıktan sonra fâsıla-ı sugrâ dahi hızf olunur. Ya'ni Fe'ilâ lafzı sâkit olur. Tün bâkî kalır. Fa' veznine nakl olunur. Dokuzuncu Tesbîg'dir. İsbâg âhirde olan sebab-i haffî bir harf-i sâkin ziyâde kılmaktır. Fâ'ilâtân olup Fâ'iliyyân veznine nakl olunur. Onuncu Rebi'dir. Kati' ve Habnın ictimâ'idır. Fâ'ilâtün'de Kati' ile âhirden tün ve Habn ile elif hızf olunup Fi'il bâkî kalır ve Fâ'ilâtün vezninin fûrû'u on beşdir.

Fe'ilâtün: Mahbûn; Fâ'ilâtü: Mekkûf; Fe'ilâtü: Meşukûl; Fâ'ilün: Mahzûf; Fâ'ilât: Maksûr; Fe'ilâtü: Mahbûn ve maksûrdur. Fe'ilün: Mahbûn ve Mahzûf. Fa'lün: Maktû'; Mef'ûlün: Müşekat; Fa'lân: Maktû' ve Müstebig; Fe'il: Merbû'; Fâ'iliyyân: Mahbûn ve Müstebig; Fa': Mahcûf; Fâ'Mahcûf ve Müstebig.

Der-Beyân-ı 'İlel ve Zihâfât Fî-Cüz-i Müstef'ilün

Ma'lûm ola ki Müstef'ilün cüz'ine mahsûs olan zihâfât (7b) dokuzdur. Evvelki Habn'dir. Müstef'ilün'den sin hızf olunup Mütfe'ilün kalır. Mefâ'ilün veznine nakl olunur. İkinci Tay'dir. Dördüncü harf sâkini hızf'dır. Müstef'ilün'den Fâ sâkit olup Müste'ilün kalır. Müfte'ilün veznine nakl olunur. Üçüncü Kati'dir. Âhirinde olan veted-i mecmû'un sâkinin hızf ve mâ-kablinde olan müteharriki iskândır. Müstef'il kalıp Mef'ûlün veznine nakl olunur. Dördüncü Tahlî'dir. Habn ve kati'in ictimâ'idır. Ya'ni Müstef'ilün'den sîn ve nûn hızf olunup lâm sâkin kılınmagla Mütfe'il kalıp Fe'ülün veznine nakl olunur ve bu zihâfa Mî'yâr-ı Cemâlîde Kebl ta'bir eder. Beşinci Haz'dır. Veted-i mecmû'u hızf'dır. Müstef kalıp Fe'lün veznine nakl olunur. Altıncı Ref'dir. Evveli iki sebab-i haffî olan cüzden bir sebab-i haffî hızf'dır. Müs'ilün kalır yâhûd Tef'ilün kalır. Fâ'ilün veznine nakl olunur. Yedinci Habildir. Tayy ile Habenin ictimâ'idır. Ya'ni Müstef'ilünden sîn ile Fâ hızf olunup Mütfe'ilün kalıp Fe'iletün veznine nakl olunur. Sekizinci İzâledir. Âhirde olan veted-i mecmû'a bir harf-i sâkin ziyâde kılmaktır. Müstef'ilât olur. Dokuzuncu Terfil'dir. Âhirde olan veted-i mecmû' üzere (8a) bir sebab-i haffî ziyâde kılmaktır. Müstef'ilün tün olup Müstef'ilâtün veznine nakl olunur. Ve Müstef'ilün vezninin fûrû'u ondörttür. Mefâ'ilün: Mahbûn; Müfte'ilün: Matvî; Mef'ûlün: Maktû'; Fe'ülün: Mahle'; Fa'lün: Ahaz; Fâ'ilün: Merfû'; Fe'iletün: Mahbûl; Mefâ'ilân: Mahbûn ve Müzâl; Müfte'ilân: Matvî ve Müzâl; Müstef'ilân: Müzâl; Fe'iltân: Mahbûl ve Müzâl; Mefâ'ilâtün: Mahbûn ve Müreffel; Müfte'ilâtün: Matvî Müreffel; Müstef'ilâtün: Müreffel.

Der-Beyân-ı 'İlel ve Zihâfât Fî-Cüz'-i Mef'ûlâtü

Ma'lûm ola ki Mef'ûlâtü cüzüne mahsûs olan zihâfât dokuzdur. Evvelki Habn'dir. Ya'ni Mef'ûlâtü'den Fâ hızf olunup Me'ûlâtü kalır. Mefâ'ilü veznine nakl olunur. İkinci Tay'dir. Mef'ûlâtü'den vâv hızf olunup Mef'ulâtü kalır. Fâ'ilâtü veznine nakl olunur. Üçüncü Habil'dir. Mef'ûlâtü'den Fâ vâv hızf olunup Me'ulâtü kalır. Fe'ilâtü veznine nakl olunur. Dördüncü Vakf'dir. Sâbi'-i müteharriki iskândır. Mef'ûlât kalır. Fâ'ilâtü veznine nakl olunur. Beşinci Kesf'dir. Lafz-ı Kesf sîn bî-nokta iledir. Şîn menkûta lahn fâhiş ve galatdır, deyü Sâhibü'l-Keşşâf tasrîh eyledi. Mî'yâr-ı Cemâlîden (8b) sîn ve şîn câ'iz olmak fehmi olunur. Lâkin şîni be-tahvîz hatâdır. Ve Kesf yedinci müteharriki hızf'dır. Mef'ûlât kalıp Mef'ûlün veznine nakl olunur. Altıncı Salim'dir. Veted-i mefrûku iskâtdır. Yani Mef'ûlât'dan Lâtü hızf olunup Mef'û kalır, Fa'lün veznine nakl olunur. Yedinci Cedi'dir ki iki sebab-i haffî iskât ve Veted-i Mefrûk'un âhir harfini iskândır. Yani Mef'ûlât'dan Mef'û hızf olunup Lât kalır, Fâ'u veznine nakl olunur. Sekizinci Nahr'dir. İki sebab-i haffî ve Vetedin âhir harfini hızf'dır. Yani Mef'ûlât'dan Mef'û ve âhirde olan Nâ hızf olunup

Turkish Studies

yalnız Lâ kalır, Fa' veznine nakl olunur. Dokuzuncu Refi'dir. Mef'ûlât'dan Mef' hıfz olunup 'ûlâtü kalır. Mef'ûl veznine nakl olunur ve Mef'ûlât cüzünün fûrû'u on dördtür. Mefâ'ilü: Mahbûn; Fâ'ilâtü: Matvî; Fe'ilâtü: Mahbûl; Mef'ûlât: Mevkûf; Fe'ûlün: Mahbûn Meksûf; Fe'ûlât: Mahbûn Mevkûf; Mef'ûlün: Meksûf; Fa'lün: Alsam; Fâ'ilân: Matvî; Fâ'ilün: Matvî Meksûf; Fe'ilün: Mahbûl Meksûf; Mef'ûl: Merfû'; Fâ': Mecdû'; Fa': Menhûr.

Der-Beyân-ı 'İlel ve Zihâfât Fî-Cüz'-i Fe'ûlün

Ma'lûm ola ki Fe'ûlün cüzüne mahsûs olan zihâfât (9a) altıdır. Evvelki Kabız'dır. Âhirden nûn hıfz olunup Fe'ûl bâki kalır. İkinci Kasır'dır. Âhirden nûn hıfz olunup lâm sâkin kılınır Fe'ûl bâki kalır. Üçüncü Hazf'dır. Âhirden lûn sâkit olmağla fe'û kalır, Fe'il veznine nakl olunur. Dördüncü Selm'dir Fe'ûlün'den harf-i evvel hıfz olunup 'ûlün kalır Fa'lün veznine nakl olunur. Beşinci Serm'dir. Kabz ile Semlin ictimâ'idır. Yani evvelinden Fâ âhirinden nûn hıfz olunup 'ûlü kalır. Fe'il veznine nakl olunur. Altıncı Betir'dir. Ceted-i mecmû'u hıfz'dır. Yani evvelinden Fe'û hıfz olunup Lün bâki kalır, Fa' veznine nakl olunur. Ve Fe'ûlün cüzünün fûrû'u altıdır. Fe'ûl: Makbûz; Fe'ûl: maksûr; Fe'il: Mahzûf; Fa'lün: Elsem; Fa'lü: Esrem; Fa': Ebter. Ve Zihâfât-ı mezkûreden birisi bulunan beyte Müzâhaf denir ve zihâfât olunursa Meczûk denir. Ve tamâm-ı nisfi hıfz olunursa Meştûr denir. Ve selselânı hıfz olunursa Menhûk denir.

Der-Beyân-ı Buhûr-ı 'Arûziyye

Ma'lûm ola ki buhûr-ı 'arûziyye on dokuzdur: Bahr-ı Hezec, Bahr-ı Rezec; Bahr-ı Münserih; Bahr-ı Muzârî, Bahr-i Muktazab, Bahr-ı (9b) Müctes, Bahr-ı Serî', Bahr-ı Hafîf, Bahr-ı Mütêkârîb, Bahr-ı Mütêdârik, Bahr-ı Garîb, Bahr-ı Karîb, Bahr-ı Meşâkil, Bahr-ı Tavîl, Bahr-ı Medîd, Bahr-ı Basît, Bahr-ı Kâmil, Bahr-ı Vâfir.

Bu bahrlerin yedisi bi-hasebi'd-dâ'ire-i Müseddesdir: Vâfir, Kâmil, Serî', Garîb, Karîb, Hafîf, Meşâkil. Mâ'idâsı Müsemmendir. Müseddes ve Murabba' isti'mâli câ'izdir. Hem dahi bu on dokuz bahrin beşi 'Araba mahsûsdur. 'Acemde isti'mâli nâdir ve gayr-ı makbûldur. Tavîl, Medîd, Basît, Vâfir Kâmil üçü 'Aceme mahsûsdur. 'Arabda isti'mâli yoktur. Garîb, Karîb, Meşâkil, Ma'm 'Arabda isti'mâli olan buhûr on dokuz diyen kimse vardır. Lâkin bu üç bahri kâ'il olmaz. Ancak ziyâde eylediği bahrlere Bahr-ı Müstetîl, Bahr-ı Mümtedd, Bahr-ı Mütêvâfir'dir. Hâsılı Türkî ve Fârisî ve 'Arabî ve gayri lisânlarda müsta'mel ve meşhûr olan buhûr onbirdir. Ve 'Acem lafzı 'Arab mukâbili olduğu takdir üzere 'Acemde müsta'mel olan üç bahr lisân-ı Türkîde isti'mâli câ'iz olur. Bu sûretde 'Arabdan gayri lisânlarda müsta'mel olan bahrlere on dörde bâliğ olur. Ve mezkûr on dokuz bahrden on biri Türkî ve Fârisî ve 'Arabî'de müsta'mel ve meşhûr olmağla 'Aceme mahsûs olan üç bahrin üzerine takdîm olundu. Ve 'Aceme mahsûs olan üç bahr 'Araba mahsûs olan beş (10a) bahrin üzerine takdîm olundu. Türkîde isti'mâli câ'iz olduğucillden ve 'Araba mahsûs olan beş bahr cümlesinden te'hîr olundu. Türkî ve Fârisî'de isti'mâli 'adem menzilesinde olduğucillden ve mezkûr bahrlerin biri birinden infikâkları ve temyîzleri dâ'irelerinden ma'lûm olur.

Bâb-ı Evvel

Türkî ve Fârisî ve 'Arabî ve gayri lisânlarda müsta'mel ve meşhûr onbir bahrin usûl ve fûrû'u beyânındadır.

Der-Beyân-ı Bahr-ı Hezec Müsemmen Sâlim Asıl Vezni
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Görüp gül-şende zîbâ bir gülü ruhsâr-ı mevzûnu
Misâl-ı Kays o Leylî zülfün oldum ben de meftûnu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

Der-beyân-ı Fûrû' -ı Bahr-ı Hezec Mahbezz ve Müseddes Sâlim Vezni
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Hatâ itdüm didüm ol cu'd-ı gîsûdur
Meger kim müşk-i çînî var ise bû dur

Bahr-ı Hezecden Meştûr Murabba' Sâlim Vezni
Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Ser-â-pâ hüsn-i ânsın sen
Zehî şûh-ı cihânsın sen

(10b) Bahr-ı Hezecden Müseddes Maksûr Vezni
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îl

Tebessümle gelüp ol lâle-ruhsâr
Gülüp açıldı meclis hem çü gülzâr

Bahr-ı Hezecden Müseddes Mahzûf Vezni
Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

Der-âgûş etdi ol serv-i revânı
O mehcûrun yerine geldi cânı

Bahr-ı Hezecden Müsemmen Ahreb ve Mekkûf ve Mahzûf Vezni
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Dil-dâr ile gül-şende gezüp hayli yoruldum
Bülbül gibi gonca-i gül-fâma uruldum

Bahr-ı Hezecden Müsemmen Mekkûf ve Maksûru'l-'Arûz ve'd-Darb Vezni
Mefâ'îlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Mefâ'îl

Ol âhûyî görenler hele gözden ola 'uşşâk
O sîm gûşe kulakdan da işiden yine müştâk

Bahr-ı Hezecden Müsemmen Mekkûf ve Mahzûf Vezni
Mefâ'îlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Gelüp hatt ruh-ı cânâna esîr-i dâm-ı 'aşka
Zehî müjde zuhûr etdi sendeler anı 'anka

Bahr-ı Hezecden Müsemmen Mahzûf ve Maksûr Vezni
Mefâ'îlün Fe'ûlün Mefâ'îlün Mefâ'îl

Katı nâzik güzeldir velî gâyet cefâ-kâr
Yeter 'uşşâk-zâde bu denlü cevri ü âzâr

Turkish Studies

Bahr-ı Hezceden Müsemmen Mahzûf ve Maksûr Vezni
(11a) Mefâ'îlü Fa'ûlün Mefâ'îlü Fe'ûlün

Ser-efrâz-ı cihâneyn benüm serv-i bülendim
Şu pâ-mâle de bir kez nigâh eyle efendim

Bahr-i Hezceden Müsemmen Ahreb
Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

Hâl-i dili bilsen cevri görmez idün lâyık
Âh oldugunu görsem bir sen gibiye 'âşık

Bahr-ı Hezceden Müsemmen Ahreb ve Mekkûf ve Sâlim Vezni
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün

Ey şâh severüm ben de bir 'atf-ı 'inân meyle
Gel külbe-i ahzânımızı reşk-i cânân eyle

Bahr-i Hezceden Müsemmen Makbûz ve Mekkûf ve Maksûr Vezni
Mefâ'îlün Mefâ'îlü Mefâ'îlün Mefâ'îl

Bu şeb sabâha varınca dil itdi derdile zâr
Yanıp yakılmadan oldı fitil-i şem'e gam-hâr

Bahr-i Hezceden Müseddes Maksûr'l-Arûz ve'd-Darb Vezni
Mefâ'îlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü

Lebün la'l-i güher-bâr-ı şeker-rîz
Ruhun vird-i safâ-dâr-ı dil-âvîz

Bahr-ı Hezceden Mekkûf-ı Mahzûf Vezni
Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

Hat-ı rûyî zehî mihr-i guyâdur
Ana müşk-i Hutun dinse hatâdur⁴

Bahr-ı Hezceden Müseddes Ahreb-i Mekkûf-ı Sâlim Vezni
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlün

Bir hâre kabâ geydi bugün dil-ber
Ammâ ki dili hâr eyledür hem-ser

(11b) Bahr-i Hezceden Müseddes Ahreb Mekkûf-ı Maksûr Vezni
Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü

Dün geçdi çiçeklik ile yârân
Bir deste çiçek olmuş o cânân

⁴ Der-kenar: Gül-piyâre, bir nev'î güldür kim ağacı ve dikenli olmaz. Nergis ü lâle ve zanbak gibi.

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahreb Mekkûf Mahzûf Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Çâh-ı zekâmı yâre düşer dil
Bir dest-res olmuş ise müşkil

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahreb Makbûz ve Sâlim Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Gül-şende gül-i piyâre açılmış
Gül penbe ruhunda lâle açılmış

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahreb Makbûz ve Maksûr Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'il

Dikkat nazarıyla rûyına bak
Allâh kuludur efendi 'uşşâk

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahreb Makbûz ve Mahzûf Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

Birden bire parladı o meh-veş
Gûyâ dil-i penbe içre âteş

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahrem ve Eşter ve Sâlim Vezni
Mef'ûlün Fâ'ilün Mefâ'ilün

Sen bir gel nâzile zehî handân
Ben bülbül derdile 'aceb nâlân

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahrem ve Eşter ve Maksûr Vezni
(12a)Mef'ûlün Fâ'ilün Mefâ'ilün

Zülfünden her gönül perîşân
Gamzenden cümle dîde girîbân

Bahr-i Hezecden Müseddes Ahrem ve Eşter ve Mahzûf Vezni
Mef'ûlün Fâ'ilün Fe'ûlün

Hatt geldi vaslınun demidür
Şâm irdi râhatun demidür

Bahr-i Hezecden Murabba' Mekkûf ve Maksûr Vezni
Mefâ'ilü Mefâ'il

Cihân zülfüne meftûn
O Leylî ile Mecnûn

Turkish Studies

Bahr-i Hezceden Murabba‘ Mekkûf ve Mahzûf Vezni
Mefâ‘îlü Fe‘ûlün

Ruhun mihr-i şerefdür
Hatun mâha kelefdür⁵

Bahr-i Hezceden Ahrem Sâlim Der- ‘Arûz ve Darb Vezni
Mef‘ûlü Mefâ‘îlün

Bu zahm-ı dile çâre
Sarılmadur ol yâre

Bahr-i Hezecin Fûrû‘-ı Müteferrikası

Bu makâm da hitâma resîde oldu. Ammâ bahr-i merkûmun nev‘-i diger fûrû‘-ı latîfesi vardur ki hüsn-i nizâm ve selâset-i intizâm bâbında şeref ü şân cihetiyle gâyet makbûl ve mu‘teberdir. Fûrû‘-ı latîfeden birisi evzân-ı şecere-i ahreb (12b) ve birisi evzân-ı şecere-i ahremdir. Vezinleri zıkr olundu. Fâ’idesi kesîr olduğün ve şecere-i ahreb vezinleri ahrem üzerine takdîm olundu. Selâsetde ahrem üzere fâ’ide olduğu ecilden.

Der-Beyân-ı Evzân-ı Sûret-i Şecere-i Ahreb

Bahr-i Hezceden Ahreb ve Sâlim ve Ehtem Vezni
Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mef‘ûlü Fe‘ûl

Gül-şende hırâm eyler bir nahl-i revân
Geldükçe olur meclis pür-neş’e hemân

Bahr-i Hezceden Ahreb ve Sâlim ve Mecbûb
Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mef‘ûlü Fi‘l

Gül-şende hırâm eyler bir nahl-i safâ
‘Uşşâka hırâm eyler bir mihr-i vefâ

Bahr-i Hezceden Ahreb ve Sâlim ve Ahrem Vezni
Mef‘ûlü Mefâ‘îlün Mef‘ûlün Fa‘

Gül-şende hırâm eyler bir ‘ar‘ar-ı kad
‘Uşşâka hırâm eyler bir dil-ber-i had

Bahr-i Hezceden Ahreb ve Mekkûf ve Ehtem Vezni
Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘ûl

Gül-şende ruhun vird-i safâ bahş-ı bahâr
Dünyâda yüzün ‘ayn-ı ziyâ-bahş-ı bahâr

(13a)Bahr-i Hezceden Ahreb ve Mekkûf ve Macbûb Vezni
Mef‘ûlü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘al

⁵ Der-kenar: Ve dahi kelef güle meşâbih surh reng bir çiçekdir.

Gül-şende ruhun vird-i safâ-bahş-ı çemen
Meh-pâre yüzün itdi safâ-bahş-ı semen

Bahr-i Hezecden Ahreb ve Mekkûf ve Sâlim Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fâ'

Gül-şende ruhun vird-i mutarrâdan hûb
Vehinde bu mir'ât-ı mücellâdan hûb

Bahr-ı Hezecden Ahreb ve Mekkûf ve Sâlim Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'

Gül-şende ruhun vird-i mutarrâdan ter
Dünyâda yüzün şems-i ziyâ-dârdan fer

Bahr-i Hezecden Ahreb Makbûz ve Mekkûf ve Ehter
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül

Gül-şende ruhun gibi virür lâle sürür
Vehinde ruhun gibi virür zâle hubûr

Bahr-i Hezecden Ahreb ve Makbûz ve Mekkûf ve Mecbûb Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'al

Gül-şende ruhun gibi virür lâle ferah
Vehinde ruhun gibi virür zâle ferah

Bahr-i Hezecden Ahreb ve Makbûz ve Sâlim ve Ezel Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'

Gül-şende ruhun gibi bulunmaz bir vird
'Uşşâka gamun gibi bulunmaz bir derd

Bahr-ı Hezecden Ahreb ve Makbûz (13b) ve Sâlim ve Ebter Vezni
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'

Gül-şende ruhun gibi bulunmaz bir gül
'Uşşâka lebün gibi bulunmaz bir mül

Der-Beyân-ı Evzân Sûret-i Şecere-i Ahrem
Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlü Fe'ül

Dün gördüm bâlâ-kad bir tâze cüvân
Gül-şenden gül almış ruhsâra hemân

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Ahreb ve Mecbûb Vezni
Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlü Fe'il

Dün gördüm bâlâ-kad bir serv-i sehî
Güller açılmış bir meh-pâre şehi

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Ezel-i der-‘Arûz u Darb
Mef‘ûlün Mef‘ûlün Mef‘ûlün Fâ‘

Dün gördüm bâlâ-kadd bir sükker-hand
Gîsû çıkmış olmuş bin peyker-bend

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Ebter der-‘Arûz ve Darb
Mef‘ûlün Mef‘ûlün Mef‘ûlün Fa‘

Dün gördüm bâlâ-kadd bir şîrîn-leb
Sabrım yandı ‘aklım yağmadır heb

Bahr-i Hezecden Ahrem Eşter Mekkûf ve Ehtem Vezni
Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘ilü Fe‘ûl

Dün gördüm nâz ile ‘aceb serv-i revân
Pek nâzik nâzenîn gelüp gitdi hemân

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Eşter ve Mekkûf ve Mecbûb Vezni
(14a) Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘ilü Fi‘il

Dün gördüm nâz ile ‘aceb serv-i sehî
Bir zîbâ esb ile ‘aceb gitdi zehî

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Eşter ve Sâlim ve Ezel Vezni
Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘ilün Fâ‘

Dün gördüm nâz ile hırâm itdün âh
Bir dil-ber-i şûh ile niyâm itdün âh

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Eşter ve Sâlim ve Ebter Vezni
Mef‘ûlün Fâ‘ilün Mefâ‘ilün Fâ‘

Dün gördüm nâz ile hırâm itdün sen
Bir dil-ber-i şûh ile kıyâm itdün sen

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Ahreb ve Mekkûf ve Ehtem Vezni
Mef‘ûlün Mef‘ûl Mefâ‘il Fe‘al

Dün gördüm bir serv ider nâz rûşen
Nûş eyler bir bâde ider nâz rûşen

Bahr-i Hezecden Ahrem ve Ahreb ve Sâlim ve Ezel Vezni
Mef‘ûlün Mef‘ûlü Mefâ‘ilün Fâ‘

Turkish Studies

Dün gördüm bir serv-i büleml olmiş zâr
Çıkmış gitmiş bir de begenmiş hünkâr

Bahr-i Hezceden Ahrem ve Ahreb ve Sâlim ve Ebter Vezni
Mef'ûlün Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'

Dün gördüm bir serv-i büleml olmiş kad
Rengârenk gül-şende açılmış yer had

(14b) 2

Der Beyân-ı Bahr-i Rezec Müsemmen Sâlim Asl Vezni
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Ayâ ne semti rûşenâ kıldun bu şeb ey meh-likâ
Âh ayda bir def'a bizim vîrâneye vîrsen ziyâ

Müstef'ilün Fe'ûlün Müstef'ilün Fe'ûlün

Zülfinde bin fitîl-i şem'e yanıp o mâhun
Vechinde hâl-i Hindû yıldız gibi o şâhun

Bahr-i Rezceden Müseddes Meczûv Vezni
Müstef'ilün Müstef'ilün

Tîrûn eyâ kaşı kemân
At sîneme doğru hemân

Bahr-i Rezceden Murabba' Muraffal Vezni
Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün

Gül güldi 'avk ol ruhsâr âla
Bildüm gidermiş hûrşide zâla

(15a) Bahr-i Rezceden Müsemmen Matvî Vezni
Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün

Bu kad-ı mevzûna mevâzin olamaz serv-i çemen
Servde yok cünbiş-i refât ile ruhsâr-ı semen

Bahr-ı Rezceden Müsemmen Matvî Mahbûn Vezni
Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün

Dün gice buldum ol mehi mest-i şarâb u mest-i hâb
Devlet uyandı vaslile oldum o demde kâm-yâb

Bahr-ı Rezceden Müsemmen Mahbûn Matvî Vezni
Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün

Turkish Studies

‘ Aceb ki bu murg-ı dil nizârımı sandı şikâr
Kemend-i zülfinde anı girifte kıldı o nigâr

Bahr-ı Rezedden Müsemmen Mahbûn Matvî Vezni
Müfte‘ilün Müfte‘ilün Mefâ‘ilün Müfte‘ilün

Düşdi süveydâya senin hâyâl-ı hâlünle şerer
Kevkeb-i bahtum ne ‘aceb siyâh renk itdi keder

Bahr-i Rezedden Müsemmen Matvî Mahbûn Maktû‘ Vezni
Müfte‘ilün Mefâ‘ilün Müfte‘ilün Mef‘ûlün

Nokta-i hâl-i dil-rubâ hâl-i dil dâg ider
Deste-i zülf-i sünbül dâg üzerin bâg ider

Bahr-i Rezedden Müsemmen Mahbûn Matvî Vezni
Mefâ‘ilün Müfte‘ilün Müfte‘ilün Müfte‘ilün

Görür gözümdür o güzel merdüm-i çeşümdür o hâl
Basarda nûrum o mehin ruhunda pertev-i cemâl

Bahr-i Rezedden Müseddes Maktû‘ (15b) der- ‘Arûz ve Darb Vezni
Müstef‘ilün Müstef‘ilün Mef‘ûlün

Zencîr ise zülfün benim dîvâne
Ger şem‘ ise rûyun benim pervâne

Bahr-i Rezedden Müseddes Matvî Vezni
Müfte‘ilün Mefte‘ilün Müfte‘ilün

Sebz-i hatt u hâl-i ‘izâr ile lebi
La‘l-i zümürüd ile pîrûze gibi

Bahr-i Rezedden Müseddes Matvî Maktû‘ Vezni
Müfte‘ilün Müfte‘ilün Mef‘ûlün

Mîhr-i ruhun verdi ziyâ âfîtâba
Tâb-ı gamun düşdi dil-i ‘uşşâka

Bahr-i Rezedden Müseddes Mahbûn Vezni
Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün

Gönül çü tâlib oldı sırr-ı hâline
İrişmedi o noktanın me’âline

Bahr-i Rezedden Müseddes Matvî Mahbûn Vezni
Müfte‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün

Turkish Studies

Cânımı kıldı pür-şerer hevâ-yı 'aşk
Âteş-i mahz imiş meger hevâ-yı 'aşk

Bahr-i Rezedden Murabba' Matvî Vezni
Müfte'ilün Müfte'ilün

Merdüm-i çeşmüm o civân
'Aynıma gelmez bu cihân

Bahr-i Rezec hitâma resîde oldu.

3

(16a) Der-Beyân-ı Bahr-i Remel Müsemmen Sâlim Asıl Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

Bûselikdir la'l-i şîrînin nühüft itdüm ben anı
Tâ Hüseyînye çıkar duysa rakîbânın figânı

Der-Beyân-ı Fürû'-ı Bahr-ı Remel Müsemmen Maksûr Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât

Habbe gelmez hâline nisbetle 'indimde cihân
Zerre olmaz nezd-i ruhsârında mihr-i âsumân

Bahr-ı Remelden Müsemmen Mahzûf Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ben sana virdüm hele gönlüm ne virdün sen bana
Minnet etme söyle bu nem var ise cânım fidâ

Bahr-ı Remelden Müseddes Mücezzev Sâlim Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

Şevka geldi gördüm ol âyîne-i tal'at
Lîk sûret bulmadı bâzâr-ı vuslat

Bahr-i Remelden Murabba' Meştûr Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

Târ-ı zülfün tutdı râhum
Âsumâna çıkdı âhum

Bahr-ı Remelden Müseddes (16b) Maksûr der-'Arûzu Darb Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât

Şerbet-i rengindin ol la'l-i âl
'Âşık-ı pür-tâba dâim eyler âl

Turkish Studies

Bahr-ı Remelden Müseddes Mahzûf Vezni
Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Sîneme çeksem ben ol sîmîn-beri
Olsam öpsem o meh-peykeri

Bahr-ı Remelden Müsemmen Sâlim der-İbtidâ ve Mahbûn Derbâni
Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün

Beni tûtî gibi söyletmiş iken âyîne-i rûy
‘Anberîn zülfînün öldürdi fenâriye gibi bûy

Bahr-ı Remelden Müsemmen Sâlim der-İbtidâ vü Maksûr Vezni
Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilât

Dil-i dânağa gelür şevk-i muhabbet ile nûr
Şem‘sız âyîne târ-ı yekde eyler mi zuhûr

Bahr-ı Remelden Müsemmen Sâlim ve Mahbûn ve Mahzûf Vezni
Fâ‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fi‘lün

Merdüm-i çeşm-i cihân sensin efendim sensin
Gayra bakmaz seni özler seni gözler dîdem

Der-Beyân-ı Fâ‘ide-i Latîfe Der-Bahr-ı Remel

Müstefîdân fevâ‘id-i ‘arûz üzre ma‘lûm ola ki vezn-i sâbıkda birisi ‘arûz ve darbı (17a) mahbûn ve maksûr ve birisi mahbûn ve mahzûf olanlardır. Bunlar egerçi kütb-i ‘arûzda biri birine mukâbil iki vezn-i müstakıl olmak üzere kütb ü tahrîr olındı. Lâkin bir şâ‘ir ikisini bir gazelde ve kasîdede belki bir beyitte cem‘ edip bir mısra‘ın mahbûn maksûr ve mısra‘-ı âhirin mahbûn-ı mahzûf kılrsa belki ba‘zı mısra‘larında kat‘ eczâsıyla Fa‘lün yahud kat‘ ile tesbîg eczâsıyla Fe‘ilât kılrsa ve bunları biri biriyle keyfe-mâ-yeşâ‘ cem‘ eylese intizâm-i kâfiyeye hâlel gelmedikçe câ‘izdir. Ammâ haşvların ba‘zısı mahbûn ve ba‘zısı sâlim olmak selâset-i nazma mahall olmagla câ‘iz degildir ve zikr-i âtf müseddes mahbûnda dahi hâl bu minvâl üzeredir. Ve bahr-i Hezrecin mahzûfu‘l-‘arûz ve‘l-darb ve maksûr olanları dahi biri biriyle şî‘r-i vâhidde müctemi‘ olsa câ‘izdir ve devâvîn-i Fârisiyye ve Türkiyyenin mu‘teberâtı tetebbu‘ olursa zikr etdiğim tafsîl için nice şevâhid ma‘lûm olur.

Bahr-i Remelden Müsemmen Meşkûl ve Sâlim Vezni
Fe‘ilât Fâ‘ilâtün Fe‘ilât Fâ‘ilâtün

Ne ‘aceb yaydı dillerde sihâm çeşm ü gamze
Okuman cânıma degdi peyâm çeşm ü gamze

(17b) Bahr-i Remelden Müseddes Mahbûn Maksûr Vezni
Fâ‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilât

Dilde eyler ne yana gitse karâr
Dâr-ı kalbin ne ‘aceb vüs‘ati var

Turkish Studies

Bahr-ı Remelden Müseddes Mahbûn Mahzûf Vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fe'ilün

Eşk-i bârân ile 'ömr oldı hebâ
Rûz çün kûteh olur vakt-ı senâ

Bahr-ı Remelden Murabba' Mahbûn Vezni
Fe'ilâtün Fe'ilâtün

Bu visâl 'âşıkâ 'iyddir
Bu hayâl kadr-i sa'ydır

Der-Beyân-ı Dâ'ire

Istılâh-ı ehl-i 'arûzda dâ'ire şol hatt-ı müstedfirdir ki üzerine halka resminde ve elif şeklinde 'alâmetler vaz' idüp halka resmini hurûf-ı müteharrikeye 'alâmet ve elifi hurûf-ı sâkineye 'alâmet kıldılar. Ve ba'zılar 'indinde mîm hurûf-ı müteharrikeye 'alâmet ve elif hurûf-ı sâkineye 'alâmetdir. Ve maksûdları bu üslûb-ı garîb ile tâlibin neşâtını tecdîd ve zihnini tahdîd olduğundan gayrı buhûr-ı mütenâsibeyi biri birinden tefkîk ve tefrîk eylemek tarîkini tefhîm ve evzân-ı mezkûreyi 'ilm-i cedîd ile ta'lîm ve usûl-ı evzânı zabt (18a) bir tarîk-i âherdir. Bu mücmelin tafsîli ve bu meyhemin tahrîri oldur ki bahr-ı Hezec ve Rezec ve Remelin eczâları tavîl ve basît ve medîdin eczâ-i sebâ'iyelerinden celb olunur. Bahr-ı hezec sekiz kere Mefâ'ilünden ve Bahr-ı Rezec sekiz kere Müstef'ilünden mürekkebirdir. Ve bahr-ı Remel sekiz kere Fâ'ilâtün'den mürekkebirdir. Ve biri birlerinden tefkîk ve tefrîk kasd olundukda meselâ dört kere Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün denilse Hezecedden bir mısra' hâsıl olur. Evvel Mefâ'ilün'den 'inden ibtidâ kılınup 'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ' denilse Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün veznine râci' olur. Bahr-i Rezec hâsıl olur. Eger evvel Mefâ'ilün'den lâmdan bidâ' olunup Lünmefâ'î Lünmefâ'î Lünmefâ'î Lünmefâ'î denilse Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün veznine râci' olur. Bahr-i Remel hâsıl olur. Kezâlik dört kere Müstef'ilün'den Bahri- Rezecin bir mısra'ı zâhir olur. Tâ'dan ahz olunup Tef'ilünmüs diyerek tekrâr olunsa Fâ'ilâtün vezni üzere Remel hâsıl olur. 'İnden bed' olunup 'ilünmüstef diyerek tekrâr kılınsa Mefâ'ilün vezni üzere bahr-i hezec hâsıl olur. Kezâlik dört kere (18b) Fâ'ilâtün'den bahr-i Remel'in bir mısra'ı âşikâr 'ilâtümfâ diye tekrâr olunsa Mefâ'ilün olup bahr-i Hezec hâsıl olur. Tünfâ'ilâ diye tekrâr olunsa Müstef'ilün olup bahr-ı Rezec hâsıl olur. Ve ehl-i 'arûzun tefkîk ve istihrâç dedikleri bu ma'nâdır. Ve zikr olunan buhûr-ı selâse-i mütenâsibe için bir dâ'ire tertîb ve her birinin eczâsı cins-i vâhiden olmağla dâ'ire-i mü'telifi ismiyle tesmiye olundu. Ammâ kütüb-i 'Arabiyyede dâ'ire-i merkûmenin eczâ-i buhûru zikr olunduğu minvâl üzere buhûr-ı sâ'ireden ictilâb olunmağla feth-i lâmla dâ'ire-i müctelebe nâmıyla kütüb ü tahrîr olundu. Ve dahi bahr-ı Hezec bahr-ı Rezec bahr-ı Remel dâ'ire-i müctelebeyeye mahsûslardır. Bunun aslı kırk iki harfdir. Yigirmi dördü hurûf-ı müteharrike on sekizi hurûf-ı sâkinedir. Bunları altı evtâd on iki esbâb-i hafife mahtûyadır. Sûret-i dâ'ire böyle resm olunup üç bahr birbirlerinden tefkîk oluna.

4

Der-Beyân-ı Bahr-i Münserih Müsemmen Asıl Sâlim Vezni
Müstef'ilün Mef'ûlât Müstef'ilün Mef'ûlâtü

Der-Beyân-ı Fürû'-ı Bahr-i Münserih Vezni
Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ'ilâtü

Turkish Studies

Kıldı bu şeb keyf-i bâde dil-beri râm-ı visâl
İşledi keyfince şimdi bir işi sahbâ-yı âl⁶

Bahr-i Münserihden Müsemmen Matvî Meksûf Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilâtü Müfte‘ilün Fâ‘ilün

Cebhe-i dil-berde taraf-ı pür-çemene kıl nigeş
Geldi güneş üzere sanki kıt‘a-i ebr-i siyeh

Bahr-i Münserihden Mahbûn Matvî Meksûf Vezni
Mefâ‘ilün Fâ‘ilün Mefâ‘ilün Fâ‘ilün

Rakîbe yârün ider hısâl-ı hûbî eser
Siyâh sengi güneş sefid iderse eger

Bahr-i Münserihden Müsemmen Maktû‘ Matvî Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilün Mef‘ûlün Fâ‘ilün

Nûş ider ol bâdeden bir pâre şevkile
Bûse virür dîdeden ben zâre ‘aşkile

Bahr-i Münserihden Müsemmen Matvî (19b) ve Mevkûf ve Meksûf Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün

Parladı birden bire mâh-ı dirahşân gibi
Oldu lebi penbe de la‘l-i bedehşân gibi

Bahr-i Münserihden Müsemmen Matvî ve Mevdû‘ Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilât Müfte‘ilün Fâ‘

Sitem idicek bûy-ı müşk zülfini ahşâm
Sanki benim oldu hüküm-i memleket şâm

Bahr-i Münserihden Müsemmen Matvî Menhûr Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilât Müfte‘ilün Fa‘

Hâne-i agyârdan görüdü çü bir şeb
Çâhdan oldu nümûde san meh-i Nahşeb

Bahr-i Münserihden Müseddes Matvî Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilâtü Müfte‘ilün

Açdı serîn çıkdı tabla perçeme bak
Besler imiş fesde tûb-ı sîrgama bak

Bahr-i Münserihden Müseddes Maktû‘u‘l-‘Arûz ve‘d-Darb Vezni
Müfte‘ilün Fâ‘ilâtü Mef‘ûlün

⁶ Der-kenâr: Sahba hâile şarâba derler.

Yâre virüp bâde özge keyfîyyet
Geldi şu bâzâr-ı 'aşka germiyyet

Bahr-i Münserihden Murabba' Matvî Mevkûf Vezni
Müfte'ilün Fâ'ilân

Vaslın ider dil ümîd
Rûzenin encâmı 'îyd

Bahr-i Münserihden Murabba' Matvî Mahbûn Mevkûf Vezni
(20a) Müfte'ilün Fe'ûlân

Nâr-ı ruhun cihân-sûz
Sîne-i nâr şebân-rûz

5

Der-Beyân-ı Bahr-ı Muzâri' Müsemmen Asl Vezni
Mefâ'ilün Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilâtün

Der-Beyân-ı Fürû'-ı Müsta'mele-i Bahr-ı Muzâri' Vezni
Mefâ'ilü Fâ'ilât Mefâ'ilü Fâ'ilât

Bu şeb yâr-ı meh-cebîne rakîb itdi irtibât
'Aceb nûr u zulmet eyler imiş böyle ızılât

Bahr-ı Muzâri'den Mefkûf Mahzûf ve Mefzûr Vezni
Mefâ'il Fâ'ilün Mefâ'il Fâ'ilün

Bana meşrebimce sen 'aceb bezm-i bâresin
Surâhi kadün kadeh lebün pûsedir şarâb

Bahr-ı Muzâri'den Ahreb Sâlim Vezni
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

Kec eyleyüp külâhın perçem göründi fesden
Tiz elden ardın aldım seyr etdim anı pesden

Bahr-ı Muzâri'den Ahreb Sâlim Müsebbig Vezni
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilüyyün

Ben âb sandım ammâ âteş ol la'l-i cânân
Bûs eyledikçe nâr-ı 'aşkım kılur fûrûzân

(20b) Bahr-ı Muzâri'den Ahreb Maksûr Vezni
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilât

Kaşın hilâl çünki degildir ey meh-i sa'id
Ya ayda bir iki niçün ancak olur bedîd

Turkish Studies

Bahr-ı Muzâri‘den Ahreb Mahzûf ve Mekfûf Vezni
Mef‘ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün

Zülfün gibi siyâhter-i vehm-i dirâz ter
Olmagla cânım ol şeb-i hicrânide sever

Bahr-ı Muzâri‘den Ahreb Mekfûf Sâlim Vezni
Mef‘ûlü Fâ‘ilâtün Mef‘ûlü Fâ‘ilün

Nakl-ı kelâm idersen mânend-i hâme ger
Şemşîr-i tîze elbet âmâde eyle ser

Bahr-ı Muzâri‘den Müseddes Mekfûf Maksûr Vezni
Mefâ‘ilü Fâ‘ilâtü Mefâ‘il

Leb ü çeşm-i yâr beste vü bâdâm
Ruh-ı âlidür bana mey-i gül-fâm

Bahr-ı Muzâri‘den Müseddes Mekfûf Mahzûf Vezni
Mefâ‘ilü Fâ‘ilâtü Fe‘ûlün

Düşüp havfa dil o çâh-ı zekandan
Geçer mi o semte sûy-ı dehenden

Bahr-ı Muzâri‘den Ahreb Mekfûf Sâlim Vezni
Mef‘ûlü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilün

Mir‘âta bak cemâline im‘ân et
‘Âşık neler görür hele iz‘ân et

Bahr-ı Muzâri‘den Ahreb Mekfûf Mahzûf Vezni
(21a) Mef‘ûlü Fâ‘ilâtü Fe‘ûlün

Bir dil ki dâg-ı hasreti yokdur
Tamgâ-yı hüsn ü şöhreti yokdur

6

Der-Beyân-ı Bahr-ı Muktazab Müsemmen Asıl Vezni
Mef‘ûlâtü Müstef‘ilün Mef‘ûlâtü Müstef‘ilün

Der-Beyân-ı Fürû‘-ı Müsta‘mele ve Bahr-ı Muktazab Müsemmen Vezni
Fâ‘ilâtü Müfte‘ilün Fâ‘ilâtü Müfte‘ilün

Kadd kemâna döndü gel ey seng-dil bu şîve yeter
Tîr-i âha kılma hedef sîne kim taşa geçer

Bahr-ı Muktazabden Murabba‘ Matvî Vezni
Fâ‘ilâtü Mef‘ûlün Fâ‘ilâtü Mef‘ûlün

Turkish Studies

İntizâm-ı zâhından olma gurre ey dâna
Sür'at üzere cûş eyler âramîde her deryâ

Bahr-i Muktazabdan Murabba' Matvî Vezni
Fâ'ilâtü Müfte'ilün

Der-kenâra ruhsatı yok
'Arz-hâle rağbeti yok

Bahr-i Muktazabdan Murabba' Matvî Maktû' Vezni
Fâ'ilâtü Mef'ûlün

Şüh-ı serv-i kâmetisin
Âh-ı yek-kıyâmetisin

(21b) Bahr-i Muktazabdan Murabba' Mahbûn Matvî Vezni

Mefâ'ilü Müfte'ilün
Düşüp zülfüne hevesim
Duhân oldu hep nefesim

Bahr-i Muktazabdan Murabba' Matvî Sâlim Vezni
Fâ'ilâtü Müstef'ilün

Bagla zülf-i dil-dâra dil
Büy-ı müşk-i gül-zâre bil

7

Der-beyân-ı Bahr-ı Müctes Müsemmen Asıl Vezni (Mehcûr)
Müstef'ilün Fâ'ilâtün Müstef'ilün Fâ'ilâtün

Der-Beyân-ı Fürû'-ı Müsta'mele-i Bahr-ı Müctes Müsemmen Mahbûn Vezni
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün

Olup sabâhile fincân-ı kahve deste ol âfet
Elindeki dil-i sevdâ nihâdım etdi irâ'et

Bahr-i Müctesden Mahbûn Maksûr Vezni
(22a) Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât

Kazîb-i dudu lebinde görenler etdi kıyâs
Ki tıfl-ı nev-hevesim etdi cıbkda kirâs

Bahr-i Müctesden Mahbûn Mahzûf Vezni
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Eger rutûbet-i dendânın itse ebre eser
Nisâr ederdi çü bârân hemîşe dürr ü Güher

Turkish Studies

Bahr-i Müctesden Mahbûn Mahzûf Vezni
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lün

O nev-resîde niçün bilmez ağzının dadın
Çü şîr dem-be-dem emmez leb-i şeker zâdın

Bahr-i Müctesden Mahbûn Maktû' Müsebbag Vezni
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lât

Nazardan olsa nihân rûy-ı eşk olur zîrâ
Gurûb idince güneş ahterân olur rahşân

Veselis tab'ân erbâb-ı suhana Ma'lûm ola ki bahr-ı Müctesden evzân-ı erba'a sâbika meyânında muhâlefet-i yesîre tahkiki sebebiyle eimme-i 'arûziyyân evzân müstakille-i müteğâyiredir diye beyân eylediler. Lâkin kâfiyeye hâlel gelmemek üzere biri birleriyle şîr ü şeker gibi mahlût ve zer u gevher gibi merbût olarak gazel-i vâhidde müctemi'e olurlar.

Bahr-i Müctesden Mahbûn ve Meşi'as ve Maktû' ve Müsebbag Vezni
(22b) Mefâ'ilün Mef'ûlün Mefâ'ilün Fe'ilât

Gören der mektebden olur ana meftûn
Ne ahmak adam imiş hâce gelmez ana cünûn

Bahr-i Müctesden Mahbûn ve Meşi'as Mahcûf Vezni
Mefâ'ilün Mef'ûlün Mefâ'ilün Fa'

Letâfet hüsninden 'izârî gülgül
Şetâret müldendir dehânı bülbül

Bahr-i Müctesden Murabba' Mahbûn Vezni
Mefâ'ilün Fe'ilât

Şemîm-i hatt-ı mu'attar
Nesîm-i zülfi ne 'anber

Bahr-i Müctesden Murabba' Mahbûn Maksûr Vezni
Mefâ'ilün Fâ'ilât

Şikenc-i zülfün kemend
Ki cân u dil anda bend⁷

8

Der-Beyân-ı Bahr-ı Serî' Müseddes Asıl Vezni
Müstef'ilün Müstef'ilün Mef'ûlâtü (Aslı Mehcûr)

Der-Beyân Fûrû'-ı Müsta'mele-i Bahr-ı Serî' Vezni
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilât

⁷ Der-kenar: Şikenc, zülf ve gîsû ve dîze denir Burada bu kelam ma'nâsındır.

Oldı nihân hatt ile nısf-ı 'izâr
Rûz u şebi kıldı berâber bahâr

(23a) Bahr-ı Serî'den Matvî Meksûf Vezni
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

Belki bürüncek ide âzürde ten
Kalb-i rakîkimdir ana pîrehan

Bahr-ı Serî'den Matvî Mevkûf Maktû' Vezni
Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilât

Sîne dil-dâr ise ger sîm hâm
Ammâ kim kalb-i sengi ruhâm

Bahr-i Serî'den Matvî Mekkûf Mahbûn Vezni
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fâ'ilün

Hayâl-i çeşm sürme-dâr gele hep
Şikestedir sadâ-ı yı âhım bu şeb

Bahr-i Serî'den Mahbûn Meksûf Vezni
Müstef'ilün Müstef'ilün Fa'lün

Eşkümle râm olmaz o gonca-i ter
İslanmışa bârândan ne zarar

9

Der-Beyân-ı Bahr-ı Hafîf Müseddes Asıl vezin
(23b) Fâ'ilâtün Müstef'ilün Fâ'ilâtün (Mehcûz)

Der-Beyân-ı Fürû'-ı Müsta'mele-i Bahr-ı Hafîf Vezni
Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün

Yine gelmez o Mevlevî beçe gâhi
Döndü va'dinden atdı bezme külâhı

Vezn-i merkûmun sadr ve ibtidâsı ikisi birden mahbûn yâhûd sâlim biri mahbûn ve biri sâlim olmak câ'izdir. Bir şâ'ir ikisini bir beytde cem' eylemek câ'iz ve makbûldür.

Bahr-i Hafîfden Mahbûn Maksûr Vezni
Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât

'Arak-ı rûy-ı âldır çü şarâb
Meye hem-renk olur hemîşe habâb

Bahr-ı Hafîfden Mahbûn Mahzûf Vezni
Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lün

Sînesi hâs gümüş gibi o peri
Yakdı benim gönlümü haberi

Turkish Studies

Bahr-ı Hafîfden Mahbûn Maktû' Müsebbag Vezni
Fe'îlâtün Mefâ'ilün Fa'lün

Soyunup girdi yâr hamâma
Bağlayup kaldı ye'sile câme

Bu evzân-ı erba'a dahi şî'r-i vâhîde müctemi'e olup bahr-i Remel gibi sadr ve ibtidâları gâh sâlim ve gâh (24a) mahbûn olmak eş'âr-ı mu'teberede şâyi'dir. Mevlânâ Câmî vesâ'ir ehl-i 'arûz onları evzân-ı muhtelife diye beyân buyurdıkları gâlibâ meyânlarında ihtilâf soru tasavvur etmelerinden vâki' olmuşdur. Bu sûretde iki türlü isti'mâl olunur:

Bahr-i Hafîfden Mahbûn Muşa'as Vezni
Fâ'îlâtün Mefâ'ilün Mef'ûlün

Ferz-ı nat' ruhun şehâ hâlidir
Ben gibi sad-piyâde pâ-mâlidir ⁸

Bahr-i Hafîfden Mahbûn Mahcûf Müsebbag Vezni
Fâ'îlâtün Mefâ'ilün Fâ'

La'l-i dil-ber latîf-i gül-nâr
Dâg-ı reşkile gonca gül-nâr

Ve bahr-i Hafîf Müsemmenü'l-eczâ olarak câ'iz olur.
Fâ'îlâtün Mefâ'ilün Fe'îlâtün Mefâ'ilün

Ka'be-i kûyunu tavâfa yûri sa'y kıl dilâ
'Ömre değmez mi yılda bir bulasın vaslile sılâ

Ma'lûm ola ki bu bahr-i sitte dâ'ire-i müşebbehîyyeye mahsûsdur. Bu dâ'irenin aslı yine kırk iki harfdir. Yigirmi dördü hurûf-ı müteherrike ve on sekizi hurûf-ı sâkinedir. Ve bu harfler altı evtâdimuhteviyedir ki dördü veted-i mecmû' ikisi veted-i mefrûkdur. Ve yigirmi dördü esbâb-ı hafîfeyi muhteviyedir. (24b) Ve ebhar-ı mezkûre ya'ni bahr-i Münserih ve bahr/i Muzârî' ve Bahr-i Muktezib ve bahr-i Müctes ve Bahr-i Serî' ve bahr-i hafîfdir. Bi-hesabi'd-dâ'ire Müseddesdir. Vezinleri dâ'irede mezkûr olduğu üzere ve Müseddes olarak isti'mâlleri câ'iz olduğuna mebnîdir. Bahr-i münserihin vezni Müstef'ilün Mef'ûlât Müstef'ilün'dür. Bahr-i Hafîfin vezni Fâ'îlâtün Müstef'ilün Fâ'îlâtün'dür. Bahr-i Muzârî'in vezni Mefâ'ilün Fâ'îlâtün Mefâ'ilün'dür. Bahr-i Muktezibin vezni Mef'ûlât müstef'ilün Müstef'ilün'dür. Bahr-i Müctesin vezni Müstef'ilün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün'dür. Bahr-i Serî'in vezni Müstef'ilün Müstef'ilün Mef'ûlât'dır.

⁸ Der-kenâr: Ferz oturaklı; nat' renk ü levn.

Bahr-ı Münkâribden Elsem der-Sadr ve İbtidâ ve Haşv-ı Sâni Vezni
Fe'lün Fe'ülün Fe'lün Fe'ülün

Geldi 'arak o ruhsâr-ı âla
Bildim gidermiş hürşide zâla

Bahr-i Münkâribden Müsemmen Eserem der-Sadr ve İbtidâ ve Haşv-ı Sâni Vezni
Fe'lü Fe'ülün Fe'lü Fe'ülün

Bezme gelirsen rûşen edersin
Bezm-i efendim gül-şen edersin

Bahr-ı Münkâribden Eserem ve Maksûr (25b) der 'Arûz ve Darb Vezni
Fe'lü Fe'ülün Fe'lü Fe'ül

Rûz-ı visâlin 'âşıkâ 'îyd
Leyl-i hayâlin kadr-i sa'îd

Bahr-i Münkâribden Makbûz ve Elsem Vezni
Fe'ülü Fe'lün Fe'ülü Fe'lün

Derûnu cevrinle dâg edersin
Beni efendim çerâg edersin

Ve mütâcezbiden ba'zı fuhûl-ı şu'arâ bu makbûz eslemden bir mısra'ı sekiz bir beyti on altı eczâ üzere gazeller nazm u inşâ buyurmuşlar ve bu beyt:

Şarâb-ı la'lün bu 'asr içinde cihânı mest etdi 'aklın aldı
Misâl-i cür'a döküldi hâke çü duhter-i rez ayakda kaldı

şâhiddir. Lâkin sû'âl vârid olur 'ale'l-husûs beyti on altı eczâdan mürekkeb dedikleri mahz-ı hatâdır. Ve vâki' olan Müsemmen Kâmil Müreffel yahud Müsemmen Recez Mahbûn Müreffelden olduğu bî-resdir. Zîrâ bahr-i Mütékârib 'Arabîyyede eczâ-i semâniyeyi tecâvüz etmemişdir ve şu'arâ-yı 'Acem ba'zı zihâfât ve 'ilelde 'Araba muhâlefet etdiler ise de 'aded-i eczâda tâ bu mertebe teferrüd ve temâyüz etmemişlerdir. Ve mühimmâ emken 'Arabîyyeye tatbîk mutasavvir iken her bir beyti on altı eczâdan mürekkeb demek hilâf idügi zâhirdir.

(26a)Bahr-i Mütékâribden Müsemmen Mahzûf Vezni
Fe'ülün Fi'l Fe'ülün Fi'l

Bir el sala gel diye cân gider
Atar tutar emrine bağlusar

11

Der-Beyân Bahr-i Mütédârik Müsemmen Asıl Vezni
Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün Fâ'ilün

Tâzelen sen de bir tıfl-ı nev-reste sev
Kim müşâr-ı benân ola çün mâh-ı nev

Turkish Studies

(27a) Bâb-ı Sâni

‘Aceme mahsûs üç bahrin usûl ve fûrû‘u beyânındadır.

1

Der-Beyân-ı Bahr-ı Garîb Müseddes Asıl Vezni
Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Müstef‘ilün

Aslı Mühmil Olmakla Bir Fûrû‘u Müsta‘meldir Vezni

Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün

Gelicek raksa o rakkâs-ı cân-âver
Yüregim oynar edip lerze cân u ser

2

Der-Beyân-ı Bahr-i Karîb Müseddes Asıl Vezni
Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Fâ‘ilâtün (Aslı Mehcûr)

Der-Beyân-ı Fûrû‘-ı Müsta‘mele-i Bahr-ı Karîb Vezni
Mefâ‘ilü Mefâ‘ilü Fâ‘ilât

‘Abâdır ten nâzına pür-niyân
Ana târ-ı nigeş câmedir hemân⁹

Mef‘ülü Mefâ‘ilü Fâ‘ilât

Bir âteşi cân kıla çıkdı el-hak
Sad cânâ o tıflım bırakdı kundak

Bahr-i Karîbden Ahreb ve Maksûr der-‘Arûz ve Darb Vezni
Mef‘ülü Mefâ‘ilü Fâ‘ilât

Dil gamze-i şühile ‘aşk-bâz
Güncişki şikâr etdi şah-bâz

3

Der-Beyân-ı Bahr-i Meşâkil Müseddes Asıl Vezni
Fâ‘ilâtün Mefâ‘ilün Mefâilün (Aslı Mehcûr)

Der-Beyân-ı Fûrû‘-ı Müsta‘mele-i Bahr-ı Meşâkil Vezni
Fâ‘ilât Mefâ‘il Mefâil

Cism-i zerdım içinde dil-i sûzân
Şem‘a içre fitil oldu fûrûzân¹⁰

⁹ Pür-niyân: Münakkaş-ı atlas u harîrden dokunmuş kumaşdır.

¹⁰ Der-kenâr: Zerd, bir küçük kuşdur.

Bahr-i Meşâkilden Murabba' Mekkûf Maksûr Vezni
Fâ'ilât Mefâ'il

Hüsni şem'e şeb-efrûz
Tab'ı nâr-ı cihân-sûz

Bahr-i Meşâkilden Murabba' Mekkûf Mahzûf Vezni
Fâ'ilât Fe'ûlün

Zülfi müşk-i Hutendir
Nutkı dürr-i 'Adendir

Bahr-i Meşâkilden Müsemmen dahi isti'mâli câ'izdir.
Fâ'ilâtü Mefâ'il Fâ'ilâtü Mefâ'il

Sendedir ruh-ı gül-gün bende âh-ı şerer-bâr
Sende âteş-i sûzân bende dūd-ı siyeh-kâr

'Aceme mahsûs üç bahre hâtîme resîde oldu.

(28a) Bâb-ı Sâlis

'Araba mahsûs beş bahrine usûlü beyânındadır.

1

Der-Beyân-ı Bahr-ı Tavîl Müsemmen Asıl Vezni
Fe'ûlün Mefâ'ilün Fe'ûlün Mefâ'ilün

Gel ey sidre-kâmet gülsitâna hırâm eyle
Kesip ayagın refâtârı serv-i hırâm eyle

2

Der-Beyân-ı Bah-ı Medîd Müsemmen Asıl vezni
Fâ'ilâtün Fâ'ilün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nâzenînim bir gece meclis-i rindâna gel
Kâfir insâf et yeter cevri ko îmâna gel

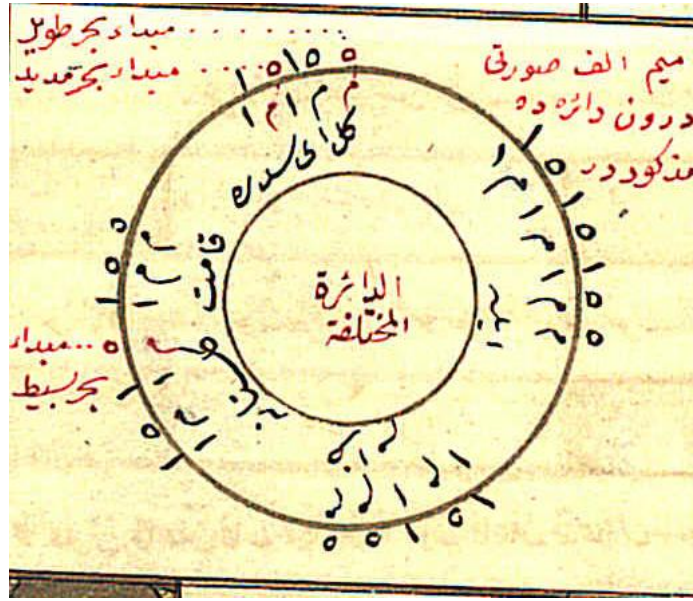
3

Der-Beyân-ı Bahr-i Basît Müsemmen Asıl Vezni
Müstef'ilün Fâ'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün

Bu nerm ü nâzik tenin içre dil-i sahtın âh
Gûyâ ki pûşidedir atlasda sengî siyâh

Ma'lûm ola ki cemî'-i buhûrun dâ'irelerde tefâ'illerinin nısfını vaz' edip nisf-ı âhirin 'aynı olmagla 'adem-i ihtiyâcdan nisf-ı âhiri (28b) tahrîr olunmadı ve bu dâ'irenin aslı kırk sekiz harfdır. Yiğirmi sekizi hurûf-ı müteharrike ve yiğirmisi sâkinedir. Sekiz Veted mecmû' on iki sebab-i hafîfi muhteviyedir. Sûret-i dâ'ire:

Turkish Studies

Der- Beyân-ı Bahr-i Kâmil Müseddes Asıl Vezni
Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün

Bir efendinin kuludur gönül eder âh vâh
Ki gulâm u câriyedir cemâline mihr ü mâh

Müsemmen dahi isti'mâli câ'iz olur.
Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün

Meh-i mihrveş ruh-ı vechin eyledi burc-ı sünbülede kırm
Saçı sünbülüm ne'acebdir ebrû-yı çîn hilâlin olur 'ayân

5

Der-Beyân-ı Bahr-i Vâfir (29a) Müseddes Asıl Vezni
Mefâ'iletün Mefâ'iletün Mefâ'iletün

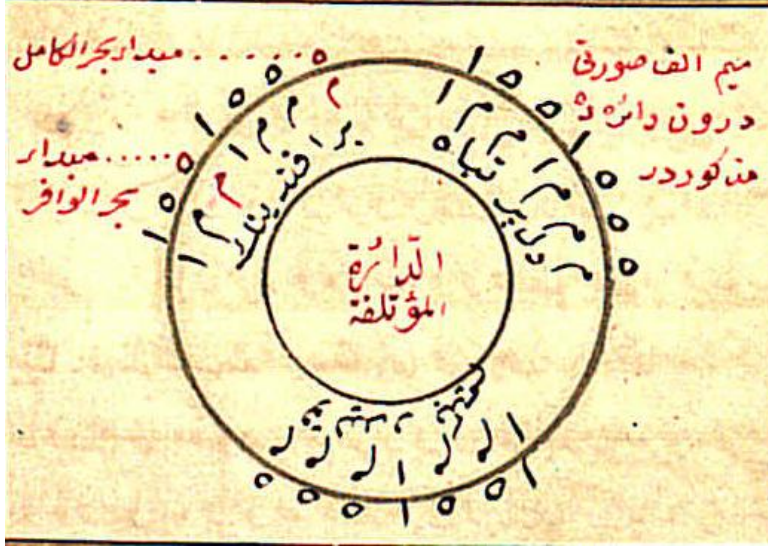
İdince rakîbi hışm ile yâr-ı çîn-i cebîn
Okuyup didi âh o turrası müşk-i nâz-çîn¹¹

Müsemmen dahi isti'mâli câ'iz olur
Mefâ'iletün Mefâ'iletün Mefâ'iletün Mefâ'iletün

Lebinden o goncanın sorayım dedim ala mı firâka şifâ
Görüp dedi gül-be-sükker la'lim ola meger o derde devâ

¹¹ Der-kenâr: Cebîn: Korkak bî-zühre âdeme denir.

Ma'lûm ola ki dâ'ire-i mu'telifeye mahsûslardır. Bunun aslı kırk iki harfdir. Otuzu hurûf-ı müteharrike on ikisi sâkinedir. Altı evtâdı on iki sebebi muhteviyedir ve 'Araba mahsûs beş bahrin Türkî ve Fârisîde isti'mâli 'adem menzilesinde olmağla fûrû'ları terk ve dâ'irelerinin sûretleri kütüb ü tahrîr olundu.

Hâtîme: Kavâ'id ve Fevâ'id Beyânındadır.

Hurûf-ı melfûze-i gayr-ı mektûbe birisi Elifdir. Fârisîde âmed ve âyed ve 'Arabîde hazâ ve zâlik ve Türkîde ayak ve ayık lafzları gibi ve birisi yâdır. Hâlet-i tenkîr ve izâfetde işbâ'-ı kesîreden hâsıl olur. Haste-i min bî-dil gibi ve birisi her bir harf-i müşedded ki bir yazılır iki harf telaffuz olunur. Şiddet ve hiddet lafzları gibi cümle taktî'de mektûb olur. Ve dahi şol hurûf ki kitâbet olunup lafzdan sâkit olur. Birisi Elif'dir. Gel efendim gibi. Ve birisi Yâ'dır. Mâ-kabilinin gâh kerre kerresiyle iktifâ olunup lafzdan sâkit olur: Gitdi cânân gibi. Ve birisi vâv-ı 'atf'dır ki mâ-kabilinin zammesiyle zikrinden iktifâ olunur. Dil ü dîde gibi. Ve birisi vâv beyân-ı zamme'dir. Mâ-kabilinin mazmûn idüğine delâlet için resm olunur: Du ve tu gibi. Ve ba'zen zamme işbâ' olunup bu iki harf vâv-ı sâkin 'add olunur ve eger vâv-ı 'atfın mâ-kabili harf-i medd olup yahud hâ beyân-ı hareke olursa vâv-ı 'atf mazmûn kılınır. Bînâ ve dâna şikeste ve beste gibi. Ve birisi vâv-ı işmâmdır ki mâ-kablinde hâ-i meftûhaya nîm zamme râyihâsın şemm etdirmek için resm olunur. Hâb ve hâce lafzları gibi. Ve birisi hâ-i beyân-ı harekedir. (30a) Mâ-kabili feth ile haste şikeste gibi. Yahud kesr ile ki ve çi gibi müteharrik olduguna delâlet için resm olunur. Lâkin âhir-i mîsrâ'da vâki' olursa elbetde harf-i sâkin 'add olunur. Vasatında olursa iktizâ-yı veznile harf-i sâkin 'add olunur. Ve birisi nûn-ı sâkinedir ki hurûf-ı medden sonra vâki' ola. Harf-i med sâkin olup mâ-kabilinin harekesi kendi cinsinden olan vâv ve yâ ve elifdir. Dân ve dûn ve dîn gibi. Eger nûn mîsrâ'ın vasatında olur ise gâh sâkit olur ve gâh iktizâ-yı veznile hareke verilir. Âhirde vâki' olursa harf-i sâkin 'add olunur. Vekad vak'u'l-ferâğ.

Min te'lîfi hazîhi'r-risâleti'l-'arûziyyeti eş-şerefeti min yedi'l-'abdi'l-fakîrû'l-hakîri el-mu'terîfi bi'l-'aczi ve't-taksîri es-Seyyid Hüseyin Hüsnî, büni's-Seyyid el-Hâc Mustafâ büni's-Seyyid Muhammed büni's-Seyyid el-Hâc Veliyü'd-dîn el-Burdurî. 'Afâ 'anhumu el-'afuvvu'l-'aliyyu el-müderriisu fi-dâri'l-hilâfeti'l-'aliyyeti sânehallâhu 'ani'l-fitneti ve'l-beliyyeti es-sâkinu

Turkish Studies

fî-medresetin ‘Osmâniyyeti fî evâ’il-i şa‘bân el-mu‘azzam fî-senneti hamsin hamsîne ve mâ-ayni ve elfin ba‘de hicretin men lehü’l-‘izze ve’ş-şerefü.

KAYNAKÇA

Ali Şir Nevâî, Mîzânü’l-Evzân, Kemal Eraslan, Ankara, 1992.

ÇETİN, Nihad M., Aruz maddesi, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1991.

DİLÇİN, Cem; Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara, 1983.

İPEKTEN, Halûk; Aruz Ölçüsü, Erzurum, 1989.

HÜSEYİN Hüsni Burdurî, Mîzân-nâme-i Şu‘arâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasideci-zâde No: 424.

Muallim Naci, Aruz Nümunesi, İstanbul, 1313.

ONAY, Ahmet Talat; Türk Şiirlerinin Vezni, Ankara, 1996

Tâhirü’l-Mevlevî, Edebiyat Lügati, Enderun Kitabevi, 1973

Tâhirü’l-Mevlevî, Nazm ve Eşkâl-i Nazm, 1. Kısım, İstanbul, 1327